

56 425/1926/3

ЕКОНОМИСТ

ОРГАН ДРУШТВА ЗА ЕКОНОМНУ И СОЦИЈАЛНУ
ПОЛИТИКУ

ГЛАВНИ УРЕДНИК
Д-р МИЛАН ТОДОРОВИЋ

ГОДИНА VI

БРОЈ 3

Март 1926

БЕОГРАД
УРЕДНИШТВО И АДМИНИСТРАЦИЈА, КОЛАРЧЕВА УЛ. 1/II.
1926.

САДРЖАЈ

— Број 3, март 1926 —

	СТРАНА
I Расправе	
<i>Dr. Ђорђе Тасић</i> , Предлози за радикалну реформу администрације у француској књижевности	177
<i>Dr. Ivo Belin</i> , Фундирање нашег новчаног оптицаја	205
II Чланци	
Наша спољашња увозна и извозна трговина од 1919—1924, од д-ра М. Тодоровића	214
Развитак и садашње стање железница у краљевини С. Х. С., од проф. Петра Рудченка	230
III. Привредна хроника	
Из праксе Државног Савета, од Дг. Д. Д.	241
Понуда Швајцарске Железничке Банке за подизање нове електричне централе у Београду, од Дг. Д. П.	251
Стање Народне Банке	257

Уредништво и администрација „Економиста“ налази се у Коларчевој ул. бр. 1. II спрат (Индустријска Комора).

Претплата на „Економист“ износи Дин. 200.— на годину или полугодишње Дин. 100.— Поједини бројеви 20 динара. Редовни чланови Друштва за Економну и Социјалну Политику добивају лист у *пола цене*.

Редовни чланови плаћају Дин. 1.000.— једном за свагда. Утемељачи 5000, а добротвори друштва 10.000 динара и добијају лист бесплатно.

За иностранство Дин. 250.— годишње. — Излази једанпут месечно најмање у *пет* штампаних табака.

Претплату на „Економист“ примају све поште у Краљевини на чековни рачун *Бр. 53.017* Поштанске Штедионице у Београду.

ЕКОНОМИСТ

Год. VI.

Март 1926.

Број 3.

РАСПРАВЕ.

Предлози за радикалну реформу администрације у француској књижевности.

од Д-р Ђорђа Тасића

(Наставак)

* * *

Прва главна тачка у овим рефератима је еманципација стручних елемената од политичких. Али, ми смо видели, ту има два различита предлога: по једном има да се уведе енглески систем, а по другом један радикалнији који даје стручним елементима знатно више.

Који би од ова два предлога, од ова два система ваљало усвојити? Присталице првог предлога, дакле енглеског система, налазе да други систем завршава да од директора начини јединог правог шефа, не само у унутрашњем функционисању службе, већ такође и у односима појединих служби (појединих административних грана), пошто је министар сведен на просту функцију контроле више или мање стварне, и пошто ни у колико више не одговара за рад, што чини карактеристичан знак функције једног шефа. Они дакле мисле да ће се са слободом акције коју има стручан директор, пренети на њега и власт, и то чак и у мери да ће се као последица јавити да стручан директор општи директно са парламентом и да ће пред њим одговарати. Отуда се један од присталица енглеског система служи аргументацијом познатог уставноправног енглеског писца Беџхота, коју овај даје у свом излагању енглеског уставног права, против установе да један чиновник,

једно стручно лице општи директно са парламентом. По Бецхоту, парламентарци траже једног говорника и једног тумача који припада њиховом кругу, који је присан са њиховим обичајима, који има међу њима своје пријатеље и елементе своје већине; директор нема, нити треба да има ма и једну од особина да би могао вршити ову функцију. „Један функционер који би дошао с поља да му (т.ј. парламенту) упути реч, не би био по његовом укусу; то би био један странац кога би он презирао и чији језик не би био по његовом укусу; то би био један странац кога би они презирали и чији језик не би имао никаквог престижа. Често чак он би имао улогу једне жртве. Сви брбљивци скупштински бацили би се на њега да га подвргну једном испиту. То би била нека врста испитивања на које би он имао да одговара.“ „Затим ово лице би ретко имало таленат говорника... Оно што повећава тешкоће ове ситуације, то је да је један администратор дошао с поља, може да парламенат придобије само добрим аргументима. Ниједан глас он нема добивен унапред да би му послужио као потпора. Ако један сталан чиновник хоће да опонира рђавим идејама, он може рачунати само на снагу своје аргументације. Лица која имају сталне функције, рећи ће у себи министар премијер, уредиће се како буду могли. Што се тиче мене, ја себи нећу да дам муке и невоље. Ја имам већину само од девет гласова, па и она је колебљива. Зашто бих ја ишао на то да себи правим за непријатеље људе које ја нисам именовао? Они нису ништа за мене учинили, ја нећу ништа за њих учинити...“

Напротив присталице другог предлога сматрају да се у Француску не може увести енглеско уређење. По Шардону, у Енглеској сагласност између министра и стручног подсекретара, „неки брак из рачуна“ између спекулација политике и потреба администрације допуштају само дуге традиције и мудри обичаји. Тамо зацело сталан, стручан орган врши често озбиљан утицај на несталног и привременог органа (министра). У Француској чињени су слични покушаји, али они нису успели; они би данас још мање успели. Политичар и техничар не би успели да се споразумеју. Политичар би сматрао за мрско да има поред себе неког који би претендовао да претставља науку и традицију: он би одмах био оптужен због рутине;

техничар не би могао да да отпора задовољењу да уклони заблуде политичара; они би се брзо разишли са једним праском. Људи који предлажу енглеско уређење замишљају да би министри били срећни да поставе, пошто су га „прелистали као једну књигу“, једног „административног министра“ (како се ту Шардон фигуративно изражавао хотећи да каже: врховног административног стручног шефа), који ће осигурати, насупрот политичким покретима и променљивости партиској, доследност, сигурност метода и континуитет јавне функције. И заиста, у извесној тешкој и изузетној ситуацији, може се десити да један министар може потражити од каквог чиновника добре воље да прогута досаде извесних изванредних одлука и промена у особљу, које би се имале да изводе у изузетним ситуацијама и, дајући му титулу генералног секретара, да му даду привремено један нужан ауторитет. Али велико је питање да ли допуштају француски политички обичаји да се таква институција створи као стална.

Што се тиче нас, аргументи Шардонови су потпуно убедљиви, и кад је реч о самој Француској; у толико пре кад је реч о нашој земљи. Једна стална сарадња политичког органа, министра и стручног, њему потчињеног директора, могуће је у земљи обичаја и традиције Енглеске, али не вероватно у Француској, и још мање код нас. Рећи ће се међутим да би се у Француској, као и код нас, оно што је створено у Енглеској обичајем и традицијом обезбедило законом. И многи би се задовољили тиме: министар би сада увек био информисан и упућен у посао од једног стручног и сталног лица. Овај обавезни додир био би сигурно од практичне вредности и њиме се не би никако дирало у опште у власт министра коју он сада има. Али онај, који хоће озбиљне реформе у смислу демократисања, тај мора хтети подвојеност сфера политичких и стручних органа. Модерна, активистичка демократија (која ниче постепено, дубоко из извесних друштвених покрета и добија идејне потпоре у активистичкој модерној филозофији) захтева активну сарадњу свих појединих чланова и учесника администрације, чиновника и, у извесној мери, и публике — насупрот фиктивном централизирању свих послова у једном лицу, министру; централизирању фиктивном и опасном, јер министар, лице мотивисамо најчешће и највише по-

литичко партиским моментима, и свакако мање стварним разлозима, даје мање гаранције у многим погледу, него једно стручно, неполитичко лице. Ко хоће сталност и доследност у администрацији како, разуман, не би хтео да министара чију политику лако може да смени друга и чије успехе могу лако да покваре неуспеси његовог следбеника, замени једним стручним телом? Ко хоће стваран и успешан рад, тај мора тражити за стручне директоре самосталност, праву и истинску. Јер ми можемо да потпишемо за нашу земљу без икакве резерве оно што је рекло поменуто друштво реформатора за Француску. Али таква једна реформа управо је и једини начин да се обезбеди ефикасност контроле министрове, која је и остаје, ма како се иначе мислило о улози и компетенцији, неоспорно његова главна функција. „Ограничити и специјализирати његове функције је, за министра, једино средство да му се допусти да утиче успешно и на добро на ток служби. Преставши да буде утопљен под гомилама аката за потпис, он ће имати времена да контролише делове неисправна извршења и да изучава планове реформе, или нове програме које му директор предлаже, или које су на решавању пред домовима. Не будући више истовремено жртва и саботер својих бироа, он ће најзад имати независности и времена, потребне да може да оцењује и суди“ — вели у својој декларацији поменуто друштво реформатора И, с друге стране, како се оно на другом једном месту срећно и отмено изражава: „Без изврсне административне елите, политичка власт је душа без тела које се може кретати у празном простору.“

Ми смо дакле примили Шардонов систем. Али ми смо га примили начелно. Јер у њему има ствари које би ваљало развити и прецизирати.

Ту пре свега треба разликовати материјалну тачку гледишта од формалне, т. ј. питање који послови и у којој мери имају да се повере једном и другом органу од питања односа јерархије (старешинства међу њима). Јер, и кад се узме, и то се у најмању руку мора да узме да политички орган, министар има да врши контролу над стручним, генералним директором, питање је које послове све има да врши стручни орган одн. над којим пословима има да врши контролу политички орган. Тим самим је одбачена формула, којом се често

реформатори задовољавају, да министар има само да врши контролу, а да стручни органи имају да раде.

Али, кад се пређе на материално разграничавање надлежности, онда се морају разликовати такође два момента. Прво, надлежности се могу разграничити са гледишта природе администрације, као администрирања; и друго, са гледишта природе органа, што ће рећи да су једни политички а други стручни и да, према томе, сваки има да ради различите одговарајуће послове.

Са првог гледишта могла би се усвојити она формула по којој министар има да *влада*, а стручни орган да *администрира*. Јер администрирати у ужем правном смислу, значи да доноси конкретна решења, конкретне одлуке или тачније решења и одлуке за конкретна лица и конкретне ситуације, т. ј. административна акта. Владати пак значило би доносити општа акта (законе уредбе, одн. уредбе, пошто министар не може доносити законе). Али, практично, изгледа претерано повући такву једну границу у компетенцијама, пошто један конкретни, административан акт може имати једну велику и изванредну важност тако да би требао да се он стави у надлежност политичког органа, и обрнуто један општи акт може имати једну малу практичну важност тако да би требао да се стави у надлежност стручног органа. Отуда би најбоље било сматрати ове формуле само као апрокси мотивне, да не кажемо као симболе; и најбоље је конкретно прецизирати барем у погледу изузетака. Тако би било најбоље повлачење границе, оно које је учинило поменуто друштво реформатора. Оно на пр. каже да би министар имао да доноси и акта (без сумње макар била индивидуална) која су изузетне важности. Разуме се, да се и то има да схвати релативно, шире и уже, и да би могло да се прецизира савршено конкретно које су то ствари изузетне вредности. Само то има смисла да оставимо законодавцу или саветодавцу законодавца.

Са другог гледишта пак могла би да се одреди граница најпре тако, да би политички органи имали да одређују циљеве националне и ранг међу циљевима, нарочито с обзиром на буџетске могућности, а стручни имају да изводе или остварују те циљеве, одн. да налазе средства за остварење циљева; и затим, тако да би први имали да одређују шта је правично,

или, тачније, мерење интереса међу појединцима према држави, међу појединцима међусобно и међу групама, а да техничко извођење или уопште све оно што се може да одреди чисто објективно на основу самог познавања факата, остави стручним органима. Што се тиче прве формуле, коју је дало поменуто друштво француских научника у својој декларацији, она има ману неодређености. Под циљевима могу да се разумеју, прво политички циљеви који су израз односа борбе група или односа индивидуе према целини, и према томе мерење интереса, које се поставља као критериум по другој формули. Али под њима могу да се разумеју и чисто културни циљеви разне врсте одн. културне вредности, при чему може да се иде дотле да се подразумевају чак и саме правне институције које се иначе сматрају као техничка средства за обезбеђење законитости и права грађана (на пр. организирање судова које се бар једним својим делом, објективно узевши ствар, може стручно одредити). Али друга формула¹⁾ има тај недостатак да се одвећ много може по њој дати стручним елементима. По њој би имали стручни органи да у својим рукама држе многа питања која држе данас политички органи и која не мисле да испусте. Ако се хоће овом формулом да до краја ослободи момент стручности, и стручним органима повери све оно што се стручно може одређивати, онда би се област стручних органа знатно проширила и, обрнуто, област политичких сузила. Тако на пр. питање о организирању судова — апстрахујући начела права грађана или других — могла би стручна лица да сама решавају та питања — разуме се, у буџетским границама које би поставила стручна лица. Тако на пр. хоћемо усвојити управне судове за административне спорове, или ћемо и за њих задржати цивилне — то би могла сасвим лепо да реше стручна лица. Она би могла у опште да решавају сва питања, да регулишу једним знатним делом, све материје за које се њима политички органи и данас обраћају, да претходно припреме целокупан посао.

Разлика дакле између прве и друге формуле би била што је прво умереније и што готово одговара стању ствари какво је данас (кад се боље мало погледа) у материалном

¹⁾ Од нас конструисана.

погледу, а друго радикалније и чак врло радикално. Али не треба мислити да је друго потпуно прецизно, јер што се барем тиче практичне примене и оно пати од извесне неодређености, и у ствари да се замислити читава скала ступњева. Тако на пр. за стручне елементе би могло да се задржи само одређивање (узмимо тај пример) висине додатака чиновника према појединим крајевима. Међутим може се ићи још даље, и поверити стручним органима још и то да одреде у опште висину додатака и чак плате, задржавајући за политичке да одреде један општи критериум (као на пр. да чиновник треба да има плату да може да живи као прави културни човек који репрезентира државу), или извесна начела правичности при награђивању (и то опет може да се схвати шире или уже). Главно је овде да констатујемо да ту такође има ступњева.

Главна последица ове разлике између горње две формуле испољиће се у томе, што ће по другој радикалнијој формули стручни органи добити у своју надлежност ствари које данас спадају у надлежност законодавног органа, што се неће десити по првome. И у томе се управо види пре свега колико је то гледиште радикално.

Али и једна таква формула мора да се доведе у сагласност са природом администрације, са њеним положајем у државној јерархији. На име, ми можемо констатовати да администрација врши извесне послове мерења интереса и да ће политички орган, министар, вршити поред контроле, и какву активну функцију, т. ј. да ће *радиџи*. Разлози су сасвим разумљиви и састоје се у томе, што законодавац не може да предвиди унапред све конкретне ситуације и што ће многа питања моћи боље да реши онај који стоји непосредно пред њиховом применом. У толико пре ће признати овакву улогу политичког органа у администрацији она прва формула која може добити једно врло широко значење и која је умеренија

На тај начин, у погледу администрације нема у односима политичких и стручних органа неких начелних разлика према данашњем стању. Свакако ће се по другој формули проширити надлежност стручних органа, али то неће бити на један, да тако кажемо, револуционаран начин, и ако можда у знатној мери.

То међутим никако неће променити смисао и важност

прве формуле у погледу законодавног органа. По њој се проширује надлежност стручних органа према законодавном, и то ће бити онај главни домен примене такве формуле. И ту има да се дискутује оправданост таквог разграничења сфера рада политичких и стручних органа. И тако би се против ње могло да наведе као главни разлог да је са правнополитичког гледишта битна *важност* ствари које имају да се регулишу или уреде у опште, и да су нарочито важни финансијски моменти које могу само политички органи да одмере и оцене. Не развијајући ствар даље, могли би смо рећи да је данас дошао момент кад се до извесне границе може помаћи надлежност стручних органа у опште.

Али било како било, што се тиче проширења материјалне надлежности стручних органа, у администрацији или законодавству, битан је формални момент, на име, да административни стручни органи, кад су једном добили једну одређену надлежност, која може бити баш онаква какву данас има администрација, само задржавајући за министра важније ствари, *раде сама*, слободно и без икаквих упутстава и директиве политичког органа, министра. Битни момент је у целој ствари да стручни органи имају *слободе* у раду. То је нешто рекло би се формално, али то је овде од првокласне важности. Проблем који се овде поставља јесте проблем о односу *моћи* међу политичким и стручним органима, проблем *ослобођења* стручних од политичких, проблем њихове *независности* према политичким, дакле проблем њихове *слободе*. Јасно је међутим, с друге стране, да ће политички орган имати у данашњем систему виши јерархиски положај према стручним и да, према томе, у најмању руку имају да врше *контролу* над стручним органима, ако немају и нешто више од тога, (т. ј. и право активног рада). Потпуна независност стручних органа значила би порицање политичких органа и следствено промене у основи уставноправног уређења; и управо то би било немогуће, јер или има политичких органа, као шефова администрације, као посредника између парламента и стручних органа, и онда они морају вршити барем контролу, или их нема, и на њихово место су дошли генерални директори, одн. један највиши генерални директор, или један комитет генералних директора који би имао задатак контроле и координације

рада свију појединих одељења. Али сви реформатори редом признају министре као политичке органе и признају им право контроле, или чак и нешто више од тога. И само се поставља питање како ће такав један систем практично функционисати. Јер, ако министар може сам да стави своју вољу на место воље техничког органа, при раду или постављању органа, онда је питање шта вреди практично самосталност техничког органа.

Ствар стоји овако, како се то нама чини.

Ако министар *не* мора да *објави* и *мотивише* једну своју одлуку којом обуставља, поништава или којом замењује одлуку генералног директора, онда је јасно да морамо посумњати да ће се, с обзиром на цео дух политичког живота, важност политичко-партиских момената и циљеве политичара, постићи одиста самосталност и ослобођење стручних елемената. Али, ако он *мора* да *објави* и *мотивише* своју одлуку, онда се зацело може поверовати да ће се то постићи. Један министар ће се добро размислити пре но што се одлучи да пред целим светом донесе једну одлуку супротну оној стручних лица која су стална на једном послу и добро познају ствар. Међутим не треба претеривати и закључити, као критичари оваквог подвајања надлежности политичких и стручних органа, као на пр. Шац, да ће онда постати стручни органи прави суверени и да ће министри изгубити сваку власт и бити сведени на једну формалну, репрезентативну функцију. Ствар је сложенија и друкчија него што мисле ти критичари. Одмах на први поглед ми можемо констатовати ако погледамо на данашњу одговорност министара, одговорност правну, за повреду закона (кривичну и грађанску), да министри у ствари не одговарају или ретко кад одговарају – или, управо, да њихова одговорност не зависи толико од објективних чиниоца колико од партиских. Кад тако стоји ствар са одговорношћу правном, законском, изгледа да би у толико пре могла тако стајати у погледу моралне одговорности која се односи на успех и на целисходност рада. Јер морамо признати прво, да у свима социалнополитичким питањима има извесна релативност која се не може потпуно савладати и да одлучује у крајњој линији резултат предузетих мера; и друго. да понекад може широки и интуитивни поглед једног лаика да погоди боље ствар, него

поглед опрезан, понекад педантан и узак, једног стручњака. Због тога министар би могао вештом (макар и софистичком) аргументацијом да представи да је он у праву и када то није ни приближно. У осталом, на жалост, зар није довољно познато како се у политици манипулише привидним оргументима и zgodним паралогама? Али уз то министру стоји на расположењу једно моћно средство да смени једног директора, одн. да предложи надлежном политичком телу (министарском савету) да га смени. Кад један директор ради често што се њему не допада, министру, разуме се, неће бити zgodно да сваки час јавно и с мотивацијом поништава његове одлуке замењујући их својима, већ ће претпоставити једно простије средство; он ће га сменити. Над главом директора ће, дакле, лебдети један баук да ће доћи с министром у сукоб и да му се неће допасти.

Директор треба да буде један смео човек, једна личност, и треба да буде материално обезбеђен, да би могао ићи искључиво за својим убеђењима. Али, да ли ће министри такве постављати или трпети поред себе? То је питање које зацело морамо поставити.

Ово право (смењивања директора) мора се задржати за један политички орган, и на том гледишту и стоје сви реформатори. Јер без тога контрола министрова над радом директора изгубила би сваки ефекат, пошто друге какве санкције не може бити у опште. Као што се не може допустити да се министру одузме право контроле, тако исто се не може допустити да им се одузме право постављања и смењивања генералних директора и повери самим чиновницима, одн. њиховим организацијама. Ако би се то допустило, онда би се изгубило оно што чини основу данашњег уређења, данашње јерархије органа и стварање у крајњој линији једне синдикалистичке државе, у којој би синдикати држали у својим рукама важне и главне државне функције и у којој би, према томе, чиновнички синдикати могли добити власт да бирају сами себи своје шефове.

Има међутим јоште једно средство против генералних директора, а то је што би се путем закона или уредаба ограничавала сфера њихове слободне акције где би они показали наклоност ка злоупотреби. То средство има ту добру страну

да је министар поштеђен да мења одлуке генералног директора или да га смењује. Ово би за министра било и најбоље средство, у случају ако генерални директори који долазе један за другим упорно остају при гледишту стручном и не дају се застрашити или упливисати министром. Али и оно има једну своју озбиљну ману, која му је заједничка са првим.

Оба ова средства на име, то су ножеви са две сечице. Право политичких органа да смењују генералне директоре ставља у питање њихову сталност, оно дакле што треба да буде један од циљева или, тачније, једно од средстава за крајњи циљ еманципације стручних елемената. Право политичких органа да ограничавају унапред законима и уредбама слободу стручних елемената ставља у питање у опште њихову слободу, пошто се на тај начин, постепеним ограничавањем, или ограничавањем у главним стварима, може да начини илузорном, речено је у декларацији друштва француских научника да министар не би требао да смењује директоре за ситне сукобе и размимоилажења у гледиштима. Али то је у ствари једна жеља и могла би да остане само једна жеља.

Ситуација је оваква: ту се мере по своме утицају с једне стране јавност и мотивисање одлуке, с друге партиски односи, партиски дух и партиски империализам (тежња да се одржи власт и прошири што је могуће више). Тешко је веровати да би могао да искључиво претегне утицај прве ствари, што би се испољило у искључивој „сувереној“ власти стручних органа. Али се са више права може веровати лакше, да ће претегнути утицај друге ствари, јер она паралише данас правну одговорност министра, као што је то напред речено. Могло би се рећи ово, у колико има мање партизанства и у колико је више развијен дух објективности, правичности и легалности (као и, разуме се, љубав према општем добру), у толико ће јачи бити утицај прве ствари; и обрнуто. Сигурно је само да ће у *извесној мери* имати утицаја прва ствар, јавност одлуке министрове и мотивација њена, нарочито с обзиром на то да министар не може смењивати безгранично једног по једног директора, и треба да буде једна средина страховито морално искварени и партиски завођена, па да нема никаквог утицаја. И, с друге стране, за нас је готово извесно да ће она имати свој, пун утицај, ако се реформа удари директно на саме

партиске односе и покуша да умањи њихова моћ. У правној уставној организацији то би се дало можда извести помоћу реформе парламента стварајући га директно телом претставника социалних група, бар и таквим телом; иначе извесним учешћем самих чиновника у погледу постављања генералних директора, које им не би никако дало власт одлучивања (у крајњој линији што би постављали кандидате, међу којима би министар могао да бира) и, то је стара истина, реформом моралном обичаја политичких.

Ми смо овде додирнули основне тешкоће на које наилазе ове реформе еманциповање стручних органа с једне стране због њихове моралне природе, с друге због неке непотпуности и полутанства њиховог. Што се тиче прве, оне су свуда где год је право и то само још једном потврђује како правне реформе не вреде и не значе ништа без моралних. Ако нема једног минимума морала, онда су узалуд све правне реформе. Што се тиче друге, то је за нас само један знак и један доказ (између осталих, ако таквих има) за потребу професионалног парламента, али не и да овакве реформе администрације немају смисла, јер оне могу имати свакако једног делимичног успеха.

✱

Друга тачка око које се кретале идеје реформатора, индустријализација државе и на посе индустријализацију привредних административних грана. Против индустријализације државе начелно не може се ништа имати, ма колико изгледало парадоксално и понижавајуће да се за државу тражи, да се она сматра као једно приватно индустријско предузеће, анонимних акционарских друштава и ма колико се извесни људи револтирали на такво поређење. Јер очевидно, најбоље би било, ако би се и у државној администрацији и у опште у држави) применили рационални методи индустрије. Истина, појединци нису акционари државних, јавних функција, и ни једна државна функција нема за циљ зарађивање већ задовољење општих потреба, али зашто не би и овде дали особљу услове хигијенске, новчане и моралне на које они с правом могу да полажу, с обзиром на могућности у данашњем друштву и зашто не би им дали апарата за рад и увели методе рада који одговарају данашњем нивоу прогреса и зашто најзад не бисмо и овде тражили енергичне људе који познају посао

и у њихове руке концентрисали власт, и зашто не и ово и оно ако даје добре практичне резултате? Држава разуме се нема за циљ да зарађује. Али то само значи, као што смо то напред показали, да она не предузима извесне послове да заради, већ зато јер сматра да је то у интересу општем; никакко међутим не значи да она неће водити рачуна о рационалности послова, у сразмери труда и трошкова и резултата, без обзира да ли ће се они моћи да мере цифрама или на који други начин. Но ствар је у томе докле се они и у којој мери могу применити. Питање дакле није да се индустријализација прими или одбаци, већ да се одреди мера и граница индустријских метода.

Исто тако, ко гледа отвореним очима у ствари, не може превидети и друге неке практичне моменте. Тако на пр. државне финансије можда неће моћи, бар докле се реформе не уведу у потпуности и за извесно време, док њени приходи не порасту услед њене рационалније организације, да подносе терет онако великих награда особља какво оно може да добије у приватним предузећима. Још важније је момент, да ће због великог броја чиновника, правила о регрутовању и унапређивању чиновника наићи на извесне тешкоће.

Тако на пр. не може се желети да се директори и чиновници мењају сваки час, чим се нађе који способнији. Ако се тражи да се уводе људи с поља, не тражи се истовремено и да се често мењају. Међутим има начина уклонити штетне последице, што је шефу, доведеном с поља, потребно извесно време да би ушао у своју нову дужност. Можемо се потпуно сложити са тим да је интерес државе да у служби задржи што је могуће дуже своје искусне органе, ако се обезбеди сарадња млађих елемената од вредности, не само осигуравајући им будућност, већ чак стављајући их на највиша упражњена места, ако су за њих способни¹⁾. Затим је сасвим разумљиво да је у основи погрешно, ако се мисли да се хронометража може увести у свима државним пословима. То се можда може спровести код послова механичке природе, ако ту не стоје

¹⁾ Алберт Анри вели (у цит. чланку ст. 349): „Интерес је државе да у служби задржи што је могуће дуже своје искусне органе, и да обезбеди сарадњу млађих елемената од вредности, осигуравајући им будућност“.

на супрот какви други разлози. Али не и код многобројних послова у државној администрацији интелектуалне природе. Умни напори и успеси тих напора су чисто квалитативне природе, и не могу се изразити цифрама. При раду има затим периода, и после периода велике активности, у свакој служби настају периоди прибирања, приправљања и проучавања. Како да се те ствари мере једним хронетром? Али у принципу вредност административних послова не може се мерити само по непосредном дејству, по томе на пр. колико је ствари, колико аката свршено, већ по моралном дејству на друштво¹⁾

Ови реформатори траже, и то подвлаче као ствар првог реда, да буџетирање данашње не одговара потребама; чисто индустријским и економским једног предузећа. Али треба имати на уму да они, као на пр. Фајол, сматрају да се смисао и циљ принципа буџетирања (једногодишњости, јединства и специјалности) могу одржати, и кад се уведу чисто трговачки методи билансирања у државној администрацији. Парламент би вршио и даље контролу, шта више много стварнију него што је данас врши, ако се реформише сам начин рада у скупштини и уведу потребни контролни органи. Контрола међутим је била у целој ствари. Како су, осим ове основне чињенице да парламент врши контролу, правила буџетирања техничка по својој природи, т. ј. једно средство за главни циљ ефикасне контроле, то би се она могла променити, ако се томе не противе извесни технички моменти.

Индустријализација ће очвидно наћи као своју прву и основну границу политичке принципе, на којима почива један устав. То реформатори сами признају, као што смо видели, али они у примени не иду само докле смеју, и то зато што испуштају из вида важну чињеницу да извесне ствари почивају на политичким традицијама, на односу сила, на тежњи за моћи, а не на рационалности и рентабилности. Шац иде дотле да би концентрисао једну огромну власт у руке председника министарског савета. Може се дискутовати лако о скромном Шардоновом предлогу, по коме ће министар председник имати задатак јединства и координације међу министарствима; што се тиче Шацовог предлога, по коме су министри

¹⁾ У том смислу су примедбе Алберта Анриа, ст. 348.

тако рећи потчињени министру председнику, он се данас тешко може примити без извесних радикалних измена чисто политичке природе. (У неким земљама, где један министар председник има велики ауторитет и дуго је на власти, то се можда да и лако извести). Шацов предлог приближава се уставној реформи у смислу председничког система. Друга граница индустријализације ће пак, нема сумње бити у социјалним циљевима који хоће да се постигну једном мером или, једном инструкцијом, као што је то национализирање извесних привредних добара: јер ови циљеви стоје изван и изнад техничких разлога, као и политички. Отуда, кад се пође за једним социјалним до једног система уређења који није више индустријализација државних административних грана, већ је просто систем национализације. Због различитих циљева врло је лако мргуће да се ова два система разликују у многим битним тачкама. Кад један систем има за циљ само по себи рационализирање државне управе у смислу једне модерне индустријализације, и други један социјалан циљ да се извесна добра преведу у националну својину, онда се очевидно састави савета могу разликовати у суштини, и није никакво чудо, ако један савет национализације буде састављен од представника супротних интереса и тиме онеспособљен за рад. Око се то посматра са гледишта индустријализације државне управе, онда ће се такав систем одбацити најкатегоричније, јер ће се открити низ крупних недостатака. Али треба имати у виду да су то два различита гледишта, две различите, диспаратне и немерљиве ствари, и да ту на првом месту стоји *социјалан* циљ, који има да се постигне (кад се он постави као циљ практичног извођења), као што на првом месту стоји политички принцип према техничком. С обзиром на ово можемо критику Шаца, пројеката Генералне конфедерације рада да обележимо као депласирану (127—148).

Што се тиче саме аутономије привредних државних предузећа, која је с једне стране примена начела индустријализације државе, с друге начела децентрализације саме по себи као последице демократисања, и која заузима тако важно место у предлозима, у принципу такође може се примити. У државним предузећима нема акционара, који ће сами бирати органе и водити контролу над њима — они у пројекту Фава-

јеревом имају једну улугу али она није битна. Због тога присталице чистог и доследног либерализма сматрају да ће таква децентрализација наићи на исте тешкоће, на које наилази и у централизованим, бирократским предузећима!) Међутим они напуштају савршено из вида да ће у таквој децентрализацији чиновници бити активнији, да је створено једно јединство у раду и слобода од бирократије и политичких елемената који се мотивишу интересима страним функцији, да има један фонд самосталан и да нису спутавани правилима данашњег строгог и бирократисаног буџетирању, да ће бити боље награђени итд. Јер све су то моменти врло важни за један пун воље и рад управљан по техничким и стварним разлозима. Разуме се да се можда неће никад постићи оно што се постиже у приватним друштвима; али довољно је, ако се поправи начин управљања и повећава продукција, кад је реч о техничкој страни. Јер ваља имати на уму да данас постоји тежња за повећањем броја државних функција и да је она неотклонима тако да остаје само наћи најбољи начин функционисања.

Трећа тачка, око које се крећу идеје реформатора је да се држава користи приватним друштвима при вршењу својих функција, чак у тој мери да им оставља слободу регулисања извесних односа, Једна идеја која за цело данас има пуно смисла, и која има основа у крајњој линији у концепцији да држава почива на друштву, и да у његовим спонтаним тежњама има свој крајњи извор. Али, практично, ваља одредити границу у којој се то сме, као што теориски ваља удубити горњу концепцију о односу државе и друштва (јер горња формулација крије у себи једну непрецизност опасну у научном резонувању). *Прво*, има функција које држава не може поверити појединцима, јер оне су тако важне да их она мора сама непосредно вршити преко својих органа. Она ће примити помоћ разних приватних друштава, у колико би она заиста могла да служе њеном циљу; она ће их чак упрегнути да раде под њеном контролом; (тако на пр. ставила у задатак трговачком реду да се стара о трговачким школама.) она ће развити „институције јавне користи“ до крајње границе замисљене са свим оним мерама које држава предузима (контрола, специјална помоћ, наименовања органа) у таквом случају. Али држава сама пре свега имаће да врши такве функције. То су

војска, полиција и у опште све функције власти. Дотле управо најчешће и долазе реформатори. Ако иде Шац даље, па и он условно и за будућност, то није само због тога, што он једнострано примењује начело индустријализације (јер оно захтева истовремено и ослобођење државе од функција), већ због тога, јер није видео да успех државе у многим питањима (на пр. у сузбијању криминалитета) има разлога не у администрацији, већ у крајњој линији у гледиштима на свет (на пр. у гледишту на криминалитет и мере за његово сузбијање и у дубљим социјалним узроцима. Вероватно то долази такође од превелике вере у спонтане снаге друштва и у солидарност интереса свих чланова. Друго, има организација друштвених које су опасне по државу директно, и које постају конкуренти државни тако да држава мора да стави границе у њиховом раду, не да се користи њима, већ да их ограничи.

Такви су данас трестови и картели који натурују и прописују грађанима цене производа. Данас држава то не може да допусти у опште, јер у крајњој линији ту се крију проблеми личне слободе. Допустити приватним моћним организацијама које имају фактичке монополе у својим рукама, (или допустити револуционарним радничким организацијама свако средство у борби), то држава не може, јер тим самим је доведена у питање и њена сопствена моћ и јавни поредак.¹⁾

¹⁾ Данас је карактеристична појава да економски произвођачи теже да се еманципују. Полази се, на име, од тога да произвођачи престављају привредну моћ целог народа и да су према томе носиоци целокупне народне привреде. У том циљу им се оставља и регулисање народнопривредног процеса, утврђивање услова, под којима се добра производе и продају, дакле, регулисање радних односа, пијачних односа и цена, и може се при томе ићи чак дотле, да им се уступи чак и привредно законодавство, полазећи од идеје да редови непосредно заинтересовани имају права на самостално уређивање својих животних услова. Овакву тенденцију морамо обележити као *синдикалистичку*, пошто је основно у њој да привредни редови и привредне организације произвођача у опште добију „самоуправу“ без обзира на различите циљеве капиталиста (одн. подузетника) и радника, које би хтеле да постигну тим путем. Но начелно, ту се поставља питање о граници у којој се привредним редовима може да уступи слобода, т. ј. какав ће однос бити између парламента и њих. Парламент мора остати највиши орган, јер без тога држава се претвара у савез привредних редова, и тиме исчезава. Држава, која има да уравниотежава све друштвене редове својим ауторитетом, не сме да допусти да привредни редови, произвођачи, одређују сами цену, јер то у суштини

Принципиелно пак можемо усвојити примедбу коју је учинио проф. Бона да преношење државних функција на привредне организације, којима ће дати самоуправу, не сме да се врши из разлога, што је државна привреда банкротирала, што држава нема довољно аторитета да опорезује народ који би иначе могао да плаћа.¹⁾

У циљу да се држава ослободи од функција, предлаже се да се привредне функције даду у концесију приватним лицима. До тога закључка долази и један од присталица административних рефорама, Фејол. Држава би, по њему, разуме се могла да одреди на пр. таксе или чак да тражи конструкције које не би морале бити компензиране довољним приходима, у опште да осигура интерес јавни, било публике, било особља, било саме ње, који се никако не поклапа са рентабилношћу. Али на другој страни добило би се оно, што је главно, да би предузећа била у рукама приватних лица, која би уговором о концесији себи загарантовала довољно

значи да они одређују порезу другим круговима. Они би то могли још у парламенту, састављеном од преставника произвођачких синдиката, у колико је такав парламент могућ, али у сваком случају саме групе изван државе, изван парламента, не смеју имати такво једно право. „Ако се политичка власт народа одрекне контроле над ценама, онда се она тиме одриче и вршења државне власти као преставника свију. Поједине произвођачке групе нису довољно јаке и са гледишта потражње немају подједнаку вредност. Резултат рвања око одређивања цене без учешћа државе имао би за последицу савез најважнијих произвођачких група за експлотисање других. Примере зато пружају нам борбе за царинске тарифе. И не само внутра већ и споља биће тако. Једна група, које господари домаћим тржиштем без обзира на владу, води споља међународну привредну политику само у приватном интересу, а не као заступник целине. Држање американских интересената уља чини овде даља развијања вероватним.“ То што се односи на цену, ми бисмо додали, у толико пре односи се на друга питања, као на пр. рерулисања рада, нарочито положаја радника, пошто за целину никако не може бити индиферентно њихово физичко, морално и културно напредовање. Ако се држави одузме старање и контрола о тако важним питањима, онда више нема државе. Она је, међутим, као што смо показали једна неопходна институција или заједница. „У крајњој линији се ту ради, као што је то лепо речено, не о једном чисто привредном питању, већ о старом основном проблему људске слободе. Утицајни привредни кругови данас траже искључење државне власти из привредног живота. Међутим то је могуће само под једним условом „да привредна слобода ваљаних произвођача не прети друштвеној слободи народа“, (В. Prof. Dr. M. I. Bonn, Die Auflösung des modernen Staats, 1921.; Die Entstaatlichung der Wirtschaft нарочито ст. 42 и 44).

¹⁾ В. код Бона у цит. делу. ст 43.

добити. Принципи, правила, административни поступци који чине успех индустријских предузећа, могла би се одмах употребити кад једну јавну службу узму у концесију приватна лица.

Али концесија изгледа има тај начелни недостатак да не може да обезбеди довољно општи интерес, жртвујући га приватном¹⁾. Отуда овај систем и препоручују противници статизирања, и у форми индустријске децентрализације, и присталице индивидуализма чистог типа.

То су они противници индустријске децентрализације, који налазе да је слаба тачка тога, што се буџет аутономних јединица увија у општи, државни буџет.

„Али онда где је новина? Рекли су нам да више неће бити чињен апел на буџет. Ова последица је ипак неизбежна. Заиста, овде недостаје основни елемент трговачког друштва, акционар. Ту нема ризиковане уштеде. Дакле, нема нити контроле уштеде над вођењем послова, нити одговорности за вођење у погледу уштеде. Ми долазимо опет на административну контролу. Промењена је само форма. Делу дуга амортизованог одговара висина једнака новог дуга. Нема ничег промењеног у основи“. Међутим ово је природна последица чињенице да предузећа остају *државна* и да лица која воде предузеће, макар само контролисана, врше један посао који је државни. Али за њих је то баш оно, што није добро. За њих је држава идеалан систем да појединци, заинтересовани да зараде, воде функције јавног интереса, т. ј. концесији, јер они, начелни и чисти либералисти верују само у приватну иницијативу и приватну својину.²⁾

¹⁾ Дискусије о концесији могу да се нађу у сваком систему науке о финансијама, на пр. в. Eheberg, Finanzwissenschaft, 1920, и то на пр. о железницама, ст. 110—113.

²⁾ Тако на пр. економиста Колсон, искључиво на основу посматрања факата, како он тврди — јер овде је реч само о једној техничкој методи — изводи закључак да је концесија много бољи режим од режима директне концесије. Први разлог му је да су јавне функције мање издашне него сопствена режија; други му је да оне стварају једно опасно мешање између две врсте делатности, политичке и економске. Власт (политичка делатност) је ауторитативна или изборна: у првом случају она располаже средствима кобним за слободу грађана, у другом она је потчињена тиранији бирача. „Држава господар тарифа, речено је, то је држава роб тарифа“. Концесија међутим парира овај двоструки ризик. Она одговара истовремено како трговачком

III.

Идеје о реформи администрације, које смо овде изнели, нису нити без икаквог ослоња у пракси одн. позитивном праву без утицаја на њу. Позитивно право данас више није интрасижентно према њима: у њему има извесних клица и дају се назрети извесне тежње у том смислу. С друге стране пак ове идеје о начелној и радикалној реформи скрећу пажњу на себе и врше очевидан утицај.

У Француској на пр. могу се у току рата забележити извесне тежње за што ширу употребу стручних елемената. Француска министарства су за време рата чинила више пута покушаје да створе техничке (стручне) органе способне да доводе у сагласност рад разних министарских грана. Секретариат општи Председништва Министарског Савета поверен од Пенлевеа Емилу Борелу; технички подсекретариати, установљени у Министарству Наоружања, као што је онај коме је била поверена општа управа над фабрикацијама; наименовање као потсекретара или комесара, парламентарца једино ради њихових техничких познавања; најзад наименовање у кабинету Милрановом стручњака непарламентарца за министре финансија

карактеру предузећа тако и јавном. Двојности природе предузећа одговара двојност функција. Предузећем управља појединац у *свом* интересу, заинтересован у послу да би што више зарадио, а држава чије је предузеће као заступник општег интереса, врши контролу над њим. Али ова контрола баш је слаба тачка у систему концесије, она је недовољна или претерана. Због тога предлажу присталице система концесије да концесија буде праћена од једног финансиског друштва, „која стављајући државу на трећи део у њеним користима и њеним губицима, заинтересовану на тај начин у предузећу, побуђује државу да да самој контроли еластичност која одликује један трговачки посао“, и у томе виде једну довољну исправку овога система. Систем „индустријализације државних функција (у сопственој режији, макар и заинтересованој) примају само у недостатку концесије, пошто се претпоставља и рудиментарни трговачки начин рада у начину рада, какав је случај са државним предузећима и да ће извесна мера слободе имати више изгледа на успех него вођење послова чисто јерархизовано. Јер за њих је „индустријализација јавних функција“ ствар форме, али не и садржине. И са индустријализацијом и без ње нема оног што је главно: довољна заинтересованост приватних лица која се јавља само кад она раде директно за себе. И „најбоље форме не замењују покретачку вољу, и вера у врлину форума личи много на празноверност“.

Међутим — без ауторитета да дискутујемо ово питање са економске тачке гледишта — ми хоћемо овде само да обратимо пажњу да се концесији стављају врло крупне замерке, и то нарочито да концесионари хоће да

и земљорадње представљају толико покушаја учињених да би се ставило на прво место гледиште техничко у управљању министарствима. Разуме се да су то само делимични покушаји који нису проистицали из „гледишта довољно широких, из концепција довољно промишљених и повезаних међусобно“. Али уз то имамо забележити и друге појаве у истом смислу.

Тако се могу констатовати у позитивном праву тенденције, као што је она за сталношћу чиновника и за независношћу какве се јављају на пр. у нашем новом чиновничком закону и какве се јављају још у већој мери у другим законодавствима или пројектима; или, као што је она за установљењем Привредног Савета и увођења и претставника, барем делимично привредних и професионалних група у Горњи Дом, и борбе ових група да добију израза у политици државној и друге сличне. Све то показује како се *већ пробудила* свест о потреби што активнијег учешћа стручних елемената и потврђивања њихове независности према политичким, и то не само у Француској, и не само код стручних лица. Демократија могли бисмо рећи, улази у фазу реализма или критицизма (критичног става и критичног испитивања) у којој се истиче као нарочити момент свест о потреби подвајања демократскијег и економскијег (одн. рационалнијег) политичких елемената и стручних, у већој или мањој мери,

Но шта више ми можемо да забележимо извесне моменте који су директно везани за предлоге рефорама, овде излагани.

Тако, у француском законодавству се могу наћи и извесни зачеци децентрализације техничке. Она је први пут уведена

претерано штеде, да дају отпора снижавању тарифа, и др. То су замерке преко којих се не може да пређе, јер тангирају у важне друштвене интересе, о којима држава мора да се стара. Но сем тога, признаје се ипак да има једна „неутрална“ област где би држава могла да врши ове функције и у сопственој режији, само на горњи начин који је бољи него „јерархизован“ и бирократски“. Никако пак не смемо испустити из вида да се о овом облику вођења државних послова може добити правилан суд на основу искуства, које није учињено, и које ваља учинити пошто се држава никако не одриче и не може одрећи својих економских и културних функција. О овим питањима в. Adophe Delemer; *Le bilan de l'étatisme* Paris, 1922; Chapitre V, *La reconstitution française*, и нарочито одељак ове главе: *Les nouveaux régimes économiques*.

у извесној мери у настави сва три ступња, а највише у универзитетима. Ту чиновници сами служе, учитељи и професори, директно учествују у управи службом. Али њихова слобода је врло ограничена. Тако на пр. на универзитетима одлуке професорских савета су подвргнуте једној врло уској контроли министровој, и ректор који председава саветима је директни агент владе. Закон финансиски од 13 јула 1911, допуњен једном уредбом и једним декретом, почео је да даје државним жељезничким мрежама извесну аутономију, јер свака, мрежа чини једну једину администрацију, и добијају способног правног лица, и сем тога, се оснива савет који је биран највећим делом од комитеа или комисија мреже. Закон од 29 октобра 1921 који је организован по Дигиу на један индустриозан начин режим жељезничких пруга општег интереса, за све мреже, обухватајући и државну, учешће службеника жељезничких у добити мреже којој припадају. Конвенција закључена између државе и разних жељезничких администрација општег интереса, ратификована законом од 19 октобра 1921, створила је један виши савет жељезница у циљу да осигура општу акцију свију мрежа и у коју улазе за сваку од шест мрежа два представника особља, у целини дванаест претставника. Закон финансиски од 13 јула 1911 индустриализирао је делимично службу барута и шалитре. Једним законом била је дата цивилна правна личност (т. ј. дато је право да има имовину) и финансиска аутономија мануфактури порцелана у Севру (Sèvres). Ова институција ће моћи да позајмљује до дуговане, неће моћи више да даје бесплатно оно што фабрикује, има да установи један резервни фонд, да састави билансе, да начини инвентар, да плаћа кирију држави. Говорило се да се установи сличан режим у арсеналима марине, али на крају крајева поднет је предлог да марина има овлашћења да држави уступи арсенале Рошфор (Rochford) и Герињу (Guéigny), а доцније и један део арсенала Шебург (Chebourg), приватној индустрији. Што се тиче пошта, где би се понајпре могла да изведе индустријализација, није се јоште ни до чега дошло, и у последњем тренутку ради тога, што се хтело да се институција стави на једну радикалнију основу „индустријске демократије“, о којој ће бити овде доцније узгред речи.

Иначе дато је чиновницима пошта и телеграфа да имају

своје претставнике у саветима дисциплинским, а у централној комисији унапређења. Пројект закона о чиновницима од 1. јуна 1920. предвиђа у свакој грани савет административни састављен за једну трећину од претставника изабраних од самог особља.

У смислу административне децентрализације подношени су законски предлози и од стране самих влада у смислу неких од рефорама, о којима је овде реч. Ми ћемо овде споменути два предлога који су били поднети француском парламенту, у смислу финансиске аутономије или у смислу стварања административних савета са саветодавним гласом, без икаквих других истовремених реформама.

Финансиску аутономију пошта и телеграфа тражио је пројект закона, поднет парламенту 27. фебруара 1920., од министра рада и министра финансија. Ови министри су видели недостатке и тешкоће у данашњем финансирању ове гране, да његов чисто финансиски карактер не допушта да се пошта и телеграф слободно развију и буду рентабилна предузећа, и зато су предложили стварање једног фонда предвиђана, фонда амортизирања и т. д. у смислу финансиске аутономије. Један савет административни у пошти и телеграфу тражио је пројект поднет од комисије скупштине (Доњег Дома) 14. окт. 1920.¹⁾

То, што смо нашли у Француској, можемо наћи од прилике свуда, нарочито што се тиче учешћа стручних елемената, негде више и негде мање. Више на пр. у Енглеској, где, као што је то показано напред, министри имају једног сталног стручног саветодавца, и где су се чинили и по цену повреде традиционалних правила парламентарног система — у овој земљи најчистијих и најдужих његових традиција — да се увуку у владу стручни елементи, пословни људи. Иначе више у бирократској Прусској, и ту савршено разумљиво без нарочитог објашњавања. У овим земљама су умели да се користе стручним елементима у сасвим слободној форми као саветодавцима

¹⁾ Са гледишта наших реформатора првом пројекту се замера да је испустио из вида једну одлучну ствар: сталност и независност органа при раду (дакле шефа једног предузећа); другом пројекту пак налазе разноврсне мане, као на пр. то да је министру остављена велика улога у савету (у место да се она да једном стручном органу); савет би имао да буде састављен из једног великог броја да би могао бити способан да ради, итд.

или поверавајући им какву изванредну мисију. Позната је ствар како се у Немачкој влада умела да користи стручним знањем својих професора универзитета, где су, уосталом, универзитети, како је овде поменуто, тако организирани да су могли да релативно одлично напредују. Али и у Енглеској влада је у више маха умела да се послужи својим стручњацима. Тамо је за време рата сву политику ограничења у погледу исхране организовао један биолог, професор универзитета; један геолог, исто тако професор начинио је карту, петролеумских поља, које је Енглеска влада одлучила да монополише и успела да то изведе, у целом свету. Тврди се да се и Италија у том погледу на сличан начин понашала и понаша, као и Немачка и Енглеска (јер ми немамо у овом моменту никаквих ближих података о томе).

Много интересантније и важније за нас је оно, што се покушало у Белгији. Тамо се ишло још и даље него и у Француској. Један белгиски министар је ове идеје толико озбиљно схватио, да је покушао да изведе реформу своје административне гране у смислу ових идеја, и да су му се оне учиниле „плодним у резултатима (које су већ дале) и у надама“. То је г. Албер Девез (Albert Devèze), министар Народне Одбране у Белгији који је 21 априла 1921 разделио у својој централној администрацији хиљаду примерака брошуре: *Доктрина административна* која је била у ствари подешена за употребу у министарству књига Фејола: Администрација индустриска и општа, наређујући да се чиновници у своме раду има да управљају по њој и извештавајући скупштину о томе. Министар Девез имао је око себе једну изврсну околину и нарочито способног шефа кабинета пуковника Жирона (Gigon) (Schatz, горе цитирано дело, предговор Фејолов ст. 15—23). — Иначе, у једном општинском бироу бриселског предграђа била је уведена реформа у смислу индустријализације по принципу поделе рада у сам акт продукције који је био узгред поменут напред.

Но сем тога ми имамо да забележимо појаве карактеристичне за научну ориентацију. Прво, треба да забележимо да је други међународни конгрес за побољшање администрације, неке од идеја реформатора у начелу и у извесној мери примио као оправдане, а да је послао за идући конгрес (који

има да се одржи у мају 1926) проблеме који чине баш суштину предлога за реформу о којима ће бити овде речи. Конгрес је на име, изразио жељу да се јавне власти у своме раду инспиришу искуством оправданим принципима, а нарочито оним који су дали доказа о својој ваљаности у приватним предузећима, и студије о административној реформи треба да почивају на срдечној кооперацији самих чиновника, специјалиста у питањима административног права и људи који имају искуства у организовању и управљању великим приватним предузећима. То чини, међутим, као што ћемо видети, један од предлога за реформу. То је предлог за индустријализацију државне администрације. — Конгрес је осим тога одлучио да се у програм идућег конгреса уврсте и ова питања: начин на основу којег је могућно обезбедити, у разним министарским департманима, јединство погледа и акција, потребних за остварење владиног програма; односи између административних департмана; корист од стављања на чело сваког департмана једне административне власти, која неће ангажовати министрову одговорност, и која ће се нарочито старати о организацији административног посла и о перманентним интересима администрације. То су међутим проблеми које расправљају и наши реформатори. (Подаци о конгресу у *Полицији*, св. за јануар 1924.: други међународни конгрес за побољшање администрације, од А).

Друго, треба да забележимо да данас можемо да сретнемо и такву појаву да читаво једно друштво истакнутих научника и практичара стоји на гледишту таквих рефорама, као што је то оно у Француској, у самом почетку код литературе поменуто.¹⁾

¹⁾ У току зиме год. 1919—1920. се скупљало више дугогодишњих познаника и пријатеља да изуче заједно проблем административне реформе. У том друштву, потпуно слободном, јер није имало ни статута ни председника имали су удела Бруншвиц (Brunschwicg) проф. на Сорбони, члан Института; Анри Шардон (Henri Chardon), државни саветник; Ајземан (Eisemann), Анри Лихтенберже (Lichtenberger), професори Сорбоне; Жорж Боне (Bonnet), Берто (Berthod), Гиј-Гран (Guy-Grand), агрежен универзитета. Бернар Лаверњ (Bernar Lavergne) је имао дужност да спреми декларацију која ће резимирати њихове заједничке идеје, и он је у кратко редиговао гледиште које је било усвојено од свију, сва питања детаља и стил остављајући на страну, јер за њих носи сам одговорности. При крају у декларацији помиње да он објављује ову декларацију не уображавајући никако да ће она, смела по концепцијама да прође без многобројних примедба.

При крају да напоменемо да су те идеје имале извесног одјека код нас. Тако на пр. инж. М. Димитријевић износи у напред наведеном чланку пројект закона, о организацији државних привредних предузећа таман у смислу техничке или индустријске децентрализације какву налазимо код Фава-реја¹⁾. Др. Ђ.

Алимпих пак, наш стручњак за полицију, инспирисан идејама еманципације стручних елемената сматра да велики жупани и срески поглавари не треба да управљају обласном полицијом непосредно. По његовом мишљењу они су политичке личности, и као такви могу утицати на рад полицијских власти у политичко-партијском правцу. Истина, овај утицај се може вршити и преко референта, обласног полицијског директора, али ће он бити, како вели г. Алимпих несумњиво мањи, а по увођењу чиновничке сталности, и онемогућен у највећој мери, пошто ће ову сталност уживати сви управно-полицијски чиновници сем великих жупана и среских поглавара, као шефова опште управе у области и срезу. То је, по његовом мишљењу, и најважнији разлог за тезу коју заступа, под претпоставком, разуме се, да претставља собом једну позитивну вредност ослобођење полиције од утицаја политичких личности, и њена самосталност у раду са којом је везана њена одговорност. Томе нас, по њему, искуство и учи. — Но сем тога г. Алимпих налази да би такво решење једино и одговарало нашем позитивном праву, на име, закону у општој управи, јер по овоме велики жупани су шефови грана опште државне управе, додељујући им стручне референте за непосредну управу над пословима појединих управних грана.²⁾

Закључак. По овим линијама, које смо повукли овде, требало би вршити реформу и код нас. Ми смо дакле прво за *Реформу*, а не за реформе, или тачније реформице т. ј.

¹⁾ Он је поделио државна привредна предузећа на овај начин, 1) железнице, 2) поште, телеграва и телефона, 3) речна и поморска пловидба, 4) државне шуме, 5) државна пољопривредна добра и сточни заводи, 6) државна рударска добра, 7) државна индустријска предузећа, 8) државна банкарска предузећа, 9) државне бање и 10) државна позоришта и изложбе.

²⁾ Напред цитиран чланак, стр. 259.

за делимично поправљање час овога овде, час онога тамо, данас једног и сутра другог детаља, али не зато, што сматрамо то за еклектичарски начин, јер еклектизам не трпи наука и филозофија али живот га трпи, већ зато што се делимичним и случајним реформама од данас до сутра не погађа суштина ствари и не лечи зло у корену. Ово претпоставља да се реформе изводе *принципијелно*, то ће рећи *Реформу*, и ми смо затим, за једну радну радикалну реформу, и само, с обзиром на партиско-политичке прилике код нас, ми бисмо били задовољни и са једним минимумом од онога, што би смо могли тражити, тако на пр. били бисмо задовољни ако би се хтело и могло да уведе систем енглески што се тиче односа министра и стручног директора, и оставимо на страну радикалнији систем који предлаже Шардон; ако уведемо индустриске методе рада и једну уску финансиску атономију само у извесним привредним државним предузећима; ако осигурамо чиновнике од политичких утицаја и сасвим поштено обезбедимо материјално; ако извршимо упрошћавање наше администрације и чвршћу везу и јединство што веће међу административним гранама, а с друге стране развијемо локалну, самоуправу.

Међутим мислимо да не ваља нипошто чекати да се извесне од ових реформи тек изведу у другим земљама. Ми не смемо никада и ни у једном питању да се угледамо пасивно на друге народе, већ треба да се ослањамо исто тако на резултате научног испитивања, водећи рачуна о објективним чињеницама. С једне стране наша администрација нема тако дугу традицију као на пр. Француска, наша администрација није тако огромна као тамо — зато је нама лакше да изводимо радикалне реформе по извесним рационалним начелима. С друге, па ипак администрација у западним државама је боља. Али нарочито и пре свега ваља имати на уму да главну препреку у тим земљама чине империалистичке тежње партија и политичаре да држе све и да држе на један апсолутан начин у својим рукама и да ће се питање решавати у корист стручних елемената, у колико више слаби тај империалистички партиски дух услед пораста нових социјалних сила, удруживање стручних и нарочито привредних елемената, веће културе политичара која би их оспособила да схвате благо-

творни утицај стручних елемената и већег социалног морала или чувства за опште друштвене интересе. У нашој земљи ми већ осећамо буђење свести стручних лица и привредних елемената,¹⁾ као и полагано и бојажљиво ширење синдикалистичког покрета и изван редова радништва, и баш у редовима и самих чиновника. Но ми бисмо нема сумње били врло задовољни, ако се макар нешто учини у смислу ових предлога, а убеђени смо тврдо да ће нам живот сваким даном потврђивати потребу таквих рефорама.²⁾

Кад се већ усвоје ове реформе, онда се може поставити питање *како* ће се оне уводити. Али то је једно практично питање на које ми не мислимо овде да одговарамо, јер оно добија свој смисао тек у моменту када се једном усвоје ове

¹⁾ В. интересантне констатације г Д-р М. Стојадиновића, Смисао привредне политике (Економски преглед у Српском Књижевном Гласнику од 16 октобра 1925).

²⁾ Нека нам је допуштено да у напомени учинимо једну дигресију. — Данас се код нас чује више пута да треба да изучавамо своје домаће прилике и да оставимо стране. Разуме се, кад је реч о практичним питањима, крајњи циљ треба да буде одиста тај. Али овај циљ се не може постићи без солидног познавања прилика у страном свету и ориентација тамо. То нарочито важи за правнополитичке науке пошто су наше правно уређене и наши политички обичаји изграђени под утицајем запада. Читајући критику француске администрације, зар нам није излазила пред очи слика наше администрације? Свакако треба да дође после овога један систематски преглед наше администрације, и ова расправа овде има за циљ и то да потстакне оне, који су добро упознати са нашом администрацијом, пруже један такав преглед, и да му пружи тачке ослоња за једну начелну критику ове.

О питању вредности изучавања страних установа може се много рећи. Ми се овде морамо задовољити само тиме да начелно поменемо две ствари. (1) Код нас се у истини више изучавају домаће прилике у тој мери да је једна честа појава да заостајемо, у многим областима, за коју деценију за западом. Ако се ипак и у том погледу врло мало учинило и далеко смо још од тога да познајемо довољно наше прилике, то је највише ради тога, јер се код нас наука *мало* ради. (2) Код нас су више практична питања, ма да ми се чини да наш народ има пуно смисла и за најапстрактније науке. Међутим мислим да се сваким даном показује у свима областима социалног живота како без *начелних* теоретских ориентација нема ни добрих ни доследних практичних решења. Не само наука, већ култура у опште је интернационална, и стварати своју националну културу данас значи дати изрази својој индивидуалности и свом искуству у оквиру *једне*, интернационалне културе човечанства, темељно и дубоко схваћене и проживљене.

реформе. Да напоменемо само да *Фејол*, што се тиче индустријализације државе како је он замишља, мисли да се у Француској имају да изведу од једном у целокупној администрацији. По њему, ако би се почело само са појединачним, гранама, на пр. само са поштом, онда би за експеримент требало грдно много времена. Реформа у целини би се извела тек кроз једно пола столећа (јер очевидно не може се експеримент овакве врсте са администрацијом чинити за годину или две, ту треба 10 и 15 год.). Међутим, по њему, стање јавних функција у Француској је тако рђаво (тако на пр. Француска је у погледу телефона за Сједињеним Америчким Државама заостала за 10 год.), држава пак грца у финансиским невољама, преокупирана и многим социалним и политичким питањима. На тај начин је једино могуће да се форма изводи од једном у целини, или не изводи никако. „Јер ко би смео да тврди да је Француска у стању да подноси јоште пола столећа или чак четврт столећа последице, финансиске и социалне, садашње рђаве администрације.

D-г Ivo Belin

Fundiranje našeg novčanog opticaja.

Narodna Banka samo je djelomično udovoljila našem traženju izloženom u članku „Metalna podloga Narodne Banke“ koji je izašao u „Ekonomistu“ za novembar 1925. U godišnjem izvještaju za 1925, Narodna je Banka publicirala iz kojih se deviza sastoji pozicija metalne podloge „depo na strani“, per 31. decembra 1925, pa tako imamo bar jedan put u godini tačni prikaz devizne zalihe dočim se za izveštaje per 8.15.22. i zadnjega svakog mjeseca opet moramo upustiti u više manje ispravne kombinacije i kalkulacije.

Po izvještaju Narodne Banke, dne 31. decembra 1925 metalna je podloga iznašala:

zlato	Din.	75.941.499.83
srebro	"	17.486.280.70
valute	"	1.070.536.76
devise	"	365.633.503.65

svoga Din. 460.131.820.94

Preračunamo li vrijednost kovanog novca po kursu švajcarskog franka, mi vidimo da taj kovani novac prestavlja vrijednost u:

kovanom zlatu	Din.	824.762.348.70
kovanom srebru	"	190.699.596.30

svoga Din. 1.015.461.945.00

umjesto Din. 93.427.780.53 kako proizlazi iz izvještaja Narodne Banke.

Devizna zaliha Narodne Banke izkazana u bilanci sa iznosom od Din. 365.633.503.65 sastojala se je dne 31. decembra 1925 iz:

102.682.35 švj. franaka u vrijed. od Din.	102.682.35
8.433.237.20 dolara	" " " " 42.166.186.—
1.166.458.17.8. funti	" " " " 28.180.472.05
58.748.49 hol. guldena	" " " " 117.496.98
161.761.69 aust. šilinga	" " " " 161.761.69
50.421.02 belg. franaka	" " " " 50.421.02
6.363.217.24 talijan. lire	" " " " 6.366.217.24
1.111.855.78 českih kruna	" " " " 1.111.855.78
1.597.004.99 fr. franaka	" " " " 1.597.004.99
285.500.000.2 fr fr. (vezano)	" " " " 285.500.000
282.405.55 (raz. devize)	" " " " 282.405.55

Kako vidimo Narodna Banka sve te devize računa po predratnom paritetu bez ikakova obzira na njihovu današnju vrijednost. Tako švajcarski, francuski i belgijski franak te talijanska lira označeni su sa istom vrijednošću, premda je švajcarski franak najmanje 5 puta više vrijedan od francuskoga, ili 4 puta od italijanske lire. Za izračunatu tačnu vrijednost devizne zalihe potrebno je sve te devize proračunati po kursu pojedine devize dne 31. decembra prošle godine. No prije nego što to uradimo potrebno je da eliminiramo iznos od 285.500.000 francuskih franaka koji su vezani. Tim iznosima ne može se raspolagati, on predstavlja lih jednu garanciju francuske vlade i francuske emisijone banke nu sa kojom se ne može raspolagati, pa prema tome ne može ni doći u obzi kao pokriće za izdane novčanice. To su ostaci iz doba rata, pa treba čim prije taj iznos izbaciti iz metalne podloge budući da on ne prestavlja nikakovu realnu vrijednost, pogotovo ne jednu koja bi se po potrebi dala unovčiti.

Ostale devize proračunate po kursu koji je važio dne 31. decembra 1925 representiraju vrijednost:

Švajcarski franci	Din.	11.248.851.44
dolari	"	476.479.935.80
funte	"	306.523.785.04
holand. forinti	"	1.332.415.75
aust. šilingi	"	1.292.375.90
belgijski franci	"	129.5.9.45
talijanske lire	"	14.543.376.93
češke krune	"	1.865.693.99
francuske franke	"	3.417.590.67
razno (po nominali)	"	282.405.55
svega Din.		817.116.010.52

dok u izveštaju Narodne Banke stoji da je za nabavke deviza dne 31. decembra 1925 bilo u opticaju novčanica za 805.031.248 dinara. Po podacima, koliko je Narodna Banka pojedine godine imala višak na zaliham deviza izlazi, da je istoga dana devizna zaliha morala iznašati Din. 828.003.200.58. Te neznatne razlike neka nas ne bune, jer su nastala djelomično iz razlike na kursu po kojemu su obračunate, djelomično iz toga što nije poznato iz kojih se deviza sastoji stavka od Din 282.405.55 pa joj u našem pregledu ne možemo odrediti pravu vrijednost.

Prema tome naša metalna podloga rapresentirala je dne 31. decembra pr. godine vrijednost od: u

kovano zlato	Dln.	824.762.348.70
kovano srebro	"	190.699.596.30
devize	"	817.116.010.52

pa prema tome metalna podloga vrijedi oko jedne milijarde 833 milijona dinara. Budući da se u metalnoj podlozi nalaze i strane valute za jedan milijun zlatnih dinara to će cjelokupna podloga iznašati jednu milijardu 840 milijona dinara.

Obzirom na to, da je koncem godine opticaj iznašao 6 milijarda 63 milijona dinara to je taj opticaj bio pokriven sa cca 30% dok iz bilance Narodne Banke obzirom na to da je metalna podloga izkazana sa 460 milijona dinara proizlazi da je opticaj pokriven tek sa 8%.

Oscilacije u samom opticaju kao i oscilacije u visini devizne zalihe imale su za posljedicu, da opticaj novčanica nije bio uvijek jednako pokriven. Onda kad je Narodna Banka posjedovala znatne zalihe devize, pa makar za te devize i izdala nove novčanice pokriće je bilo povoljnije nego onda kad je zaliha bila slabija, ako-

pren su se povlačile iz prometa znatne kvantitete novčanica koje su bile položene za nabavke deviza po potrebama naše privrede. Izgleda paradoksnno a ipak je tako, da u prošloj godini čim je bio veći opticaj tim je taj opticaj bio i bolje pokriven. Budući da je eskompt kroz cijelu godinu malo varirao to je povećanje ili padanja opticaja bilo u glavnome uvjetovano, dali je Narodna Banka, dotično ministarstvo financija kupovalo ili prodavalo devize. Kako su kupljene devize bile sa 100% pokrivenne jasno je, da je time i cjelokupan opticaj bio sada bolje pokriven.

Naš opticaj bio je najbolje pokriven dne 15 septembra 1925 kad je metalna podloga iznašala.

zlatno	Din.	824	milijona
srebro	"	190	"
devize	"	1.252	"

svega din 2.266" što obzirom na opticaj od 6 milijardi i 124 milijona, znači pokriće od 37%, dakle jedno pokriće koje je bar donekle odgovaralo predratnim zahtjevima.

Najnepovoljnije pokriće bilo je dne 31. marta 1925. kad je metalna podloga iznašala

zlatno	Din.	824	milijona
srebro	"	190	"
devize	"	242	"

svega din 1.256"/a kako je opticaj toga dana iznosio din. 5 milijardi 594 milijona to je taj opticaj bio pokriven tek za 22%. Taj opticaj bio je jedan od najnižih tokom čitave godine, pa ipak taj smanjeni opticaj bio je daleko slabije pokriven od znatno većeg opticaja jesenskih mjeseca kad je devizna zaliha prelazila jednu milijardu dinara.

Kako smo vidjeli naš je opticaj bio pokriven koncem godine sa 30%, najpovoljnije pokriće bilo je u jeseni sa 37%, a najnepovoljnije u proleću sa 22%. Usporedimo li pokriće naših novčanica sa pokrićem novčanica nekih drugih država koje su imale veće perturbacije u svojoj valuti mi vidimo, da su pojedine novčanice bile pokrivenne dne 31. decembra 1925:

Madjarska	sa	64%
Austrija	"	58%
Njemačka	"	52%
Poljska	"	53%
Češkoslovačka	"	26%
Jugoslavija	"	30%

Iz gornjega slijedi da je pokriće naših novčanica dosta ne-

povoljno, pa da treba sve poduzeti da se to pokriće bolje osjigura, budući da je to preduvjet za uspješnu valutnu reformu.

Za poboljšanje pokrića naših novčanica ostaju nam dva puta: smanjenje opticaja, da bi novčanice koje ostaju u prometu bile percentualno bolje pokrivena, ili povećanje podloge, nabavkom većih količina zlata i stranih platežnih sredstava. Koliko kod jednog toliko i kod drugog slučaja, pružaju se opet po dvije varijante tako da za poboljšanje pokrića imamo nekoliko načina, pa je red ispitati koji način najbolje odgovara našim prilikama i koji se daje najlakše provesti.

Padne li odluka da se poboljšanje pokrića imade provesti smanjivanjem opticaja onda i tu imamo dva načina: jedno faktično smanjivanje opticaja i jedno, skoro bi rekli, fingirano smanjenje. Politikom devalvacije daje se postignuti izvjesan uspeh, nu ta politika ima za posljedicu podizanje vrijednosti dinara što opet loše djeluje na izvoz kao i na opću privrednu djelatnost. U ove posljednje tri do četiri godine, mi stalno govorimo o politici deflacije premda o pravoj deflaciji teško da se može i spominjati. Narodna Banka, doduše reducirala je eskomptni kredit za nekoliko stotina milijona dinara, nu ta redukcija nije imala za posljedicu i smanjenje opticaja budući da su usljed kupovanja deviza za račun države došli u opticaj stotine milijona dinara.

Intezivna politika deflacije a time i poboljšanja pokrića našega opticaja dala bi se provesti u širokom opsegu jedino kad bi država povratila glavni dio duga [što ga ima prema Narodnoj Banci. Eskompt iznaša tek nešto preko jedne milijarde dinara, daleko manje nego što su legitimne potrebe naše privrede za kreditom emisijone banke, pa tu se, bez velike štete po privredni razvitak ne da mnogo reducirati.

Da bi država bila u stanju povratiti svoje dugovanje pa makar i za nekoliko stotina milijona dinara, teško je vjerovati. Obzirom na stanje naših financija moramo biti zadovoljni ako se država više ne zadužuje kod Narodne Banke i ne možemo očekivati da bi država za nekoliko godina bila u stanju da počme sa intezivnijim povraćanjem svoga dugovanja koje iznaša oko četiri i po milijarde dinara, dakle oko $\frac{3}{4}$ čitavoga opticaja. Jedino kad bi uspjelo državi da dobije jedan veći zajam u inozemstvu i kad bi se iznos koji bi se dobio realizacijom ovoga zajma upotrijebio za otplatu toga duga, moglo bi se znatno smanjiti sami dug a

time i opticaaj. Nu znatna ponuda stranih deviza imala bi za posljedicu veliki porast dinara, sa svim onim lošim posljedicama jednog naglog porasta jedne valute.

Jedno lih nominalno smanjenje opticaaja, dalo bi se provesti ako bi se jedan dio nota koje su danas u opticaaju povukle i izmjenile za državni metalni novac, ili za državni papirnati novac. Kod stabilizovane valute, metalni novac ponovno dolazi u opticaaj, najprvo iz bakra i nikla a kasnije i iz srebra. Kad bi država pustila u opticaaj metalni novac i šnjime pokrila jedan dio svojih izdataka onda bi to bila jedna vrsta inflacije, budući da bi to značilo efektivno povećanje opticaaja. Nu kad bi taj metalni novac došao u opticaaj, lih u zamjenu za novčanice Narodne Banke onda bi se opticaaj tih novčanica snizio u istom iznosu u kojemu je pušten u opticaaj metalni novac. Neke države, koje su poslije rata uvele sitan metalni novac pustile su ga u opticaaj za 4 do 5 zlatnih dinara. Prema tome, budući da mi imamo 12 milijona stanovnika na pojedinog stanovnika došlo bi od 40 do 50 današnjih dinara ili jedan sveukupni opticaaj sitnog metalnog novca od 500 do 600 milijona dinara. Kako metalnog novca već ima u opticaaju za 200 milijona dinara to bi se na taj način još moglo baciti u opticaaj za 300 do 400 milijona dinara sa koji bi se iznos snizio opticaaj novčanice Narodne Banke, a i dugovanje države prema Narodnoj Banci.

Kad bi išli korak dalje, pa poput Austrije pustili u opticaaj i srebreni metalni novac, moglo bi se takova novca, obzirom na broj stanovnika staviti u promet za skoro jrdnu milijardu sadašnjih dinara. Nabavka srebra stajala bi tek jedan dio tog iznosa, budući da je kod svih država metalna vrijednost srebrenog novca daleko ispod njegove nominalne. Puštanjem u opticaaj do jedne milijarde srebrenog novca mogao bi se sniziti opticaaj novčanica Narodne Banke za jednu milijardu dinara, a skoro za isti iznos i dugovanja države prema emisijonoj banci.

Dok se pribavi potrebita količina srebra i dok se taj novac i pripremi moglo bi se za odgovarajući iznos pustiti u opticaaj državni papirnati novac. Ovaj bi došao u opticaaj za zamjenu sadašnjih sitnijih novčanica Narodne Banke a kasnije bi se iskupio zamjenom za srebreni novac. Prema izvještaju Narodne Banke, koncem 1925 novčanica od 5 i 10 dinara bilo je u opticaaju oko 450 milijona dinara. Kad bi se uveo državni papirnati novac i od 20, a eventualno i od 50 dinara, moglo bi se veoma lako plasi-

rati ta jedna milijarda. A kako bi taj državni papirnati novac došao u opticaj lih za izmjenu sitnijih novčanica Narodne Banke to naravno nema ni govora bilo kojoj inflaciji. Naravno da bi za svaku eventualnost zakonom trebalo urediti koliko državnog papirnato novca smije najviše biti u opticaju.

Pripominjem da je predratna Italija imala u opticaju državnog papirnato novca za 400 milijona lira (zlatnih) što bi odgovaralo današnjoj vrijednosti od 4.400 milijona dinara, a kako smo mi po broju slanovništva više od jedne četvrtine predratne Italije, to bi i mi mogli imati jedan opticaj državnog papirnato novca od jedne milijarde ili skupa sa sitnim metalnim novcem od jedne i po milijarde dinara, bez posljedica po dinar.

Provođenjem ovoga prijedloga, opticaj novčanica Narodne Banke a time i dugovanja države prema Narodnoj Banci snizio bi se za oko jedne i po milijarde dinara. Preostali opticaj od četiri i po milijarde dinara bio bi pokriven sa metalnom vrijednošću od jedne milijarde 800 milijona dinara, pa bi taj opticaj novčanica naše Narodne Banke bio pokriven za ravnih 40%, a da se u veličini opticaja ne bi dogodila ni najmanja promena.

Riješenje našeg valutnog probleme ići će djelimično pravcem, kojeg sam ocrtao. Mi moramo jednoga dana zavesti i srebrni metalni novac, a možda i sitniji državni papirni novac i tako smanjiti ne samo opticaj novčanica Narodne Banke nego i bar donekle riješiti pitanje državnog duga prema Narodnoj Banci. Čim prije krenemo tim putem, tim ćemo prije riješiti taj problem. Pripominjem da se sa izvadjanjem ovoga problema može i odmah početi, dakle i prije nego što smo se konačno odlučili na kojem ćemo nivou da stabiliziramo dinar i u kojoj ćemo relaciji da provedemo valutnu reformu.

Strah od državnog papirnato novca, u koliko nisu otvorena vrata za izigravanje sa strane ministarstva financija i ne prijeti opasnost jedne potajne inflacije, nije na mjestu. Taj će se papirni novac kasnije i onako zamjeniti sa srebrenim metalnim novcem pa sve da i ostane u opticaju ne bi bilo nikakova nesreća budući da smo vidjeli da su mnoge države i prije rata imale znatan opticaj državnog papirnato novca (Italija, Njemačka i druge) bez da je to i najmanje djelovalo na stabilnost valute.

Drugi pravac za povećanje pokrića našeg opticaja bio bi da se poveća metalna podloga. Tu isto imamo dva puta. Povećanje pod-

loge bez povećanja opticaja, dakle apsolutno povećanje podloge i relativno povećanje naime da uporedo sa povećanjem podloge raste i opticaj.

Prvi bi se način dao tako provesti, da država ili Narodna Banka dobiju jedan zajam u inozemstvu da ga onda upotrijebe kao metalno pokriće bez da se za protuvrijednost puste u opticaj nove novčanice. Tako bi država protuvrijednost položenog metala ili deviza mogla upotrijebiti za otplatu svog dugovanja. Opticaj bi ostao isti, metalna podloga znatno veća a time bi i opticaj percentualno bio bolje pokriven. Nu iz već izloženih razloga i obzirom na poteškoću da država dodje do inozemnog kredita, teško je ova osnova provediva.

Ostao bi drugi način, da uporedo sa povećanjem podloge raste i opticaj. Tim putem ide Narodna Banka već nekoliko godina i osobito ga je akcentuirala u prošloj godini. Prema stanju u mjesecu septembru 1925 Narodna Banka bila je kupila stranih deviza za jednu milijardu i dvijesto milijona dinara i za taj iznos povećala opticaj, ili za taj iznos porasla su potraživanja na žiro računima, a podizanjem sa ovih porastao je ili je mogao porasti i opticaj. Taj porast metalne podloge za jednu milijardu 200 milijona i ako je i opticaj porastao za isti iznos povoljno je delovao na pokriće opticaja. Novčanice koje su došle u opticaj uslijed nabavke deviza pokrivene su sa 100%, pa je na ravno da to 100 postotno pokriće povoljno djeluje i na pokriće cjeloga opticaja. U jeseni prošle godine, kad je devizna zaliha iznašala jednu milijardu 200 milijona dinara, pokriće je iznašalo 37% dok je u martu, kad je devizna zaliha bila ispod 300 milijona dinara pokriće iznašalo samo 22%, iako je u septembru opticaj bio prekoračio 6 milijardi, a u martu nije iznašao nego 5 i po milijardi. Ove note koje dolaze u opticaj radi nabavke deviza, nisu nikakova inflacija, budući da su pokrivene devizama za 100%, a u slučaju da se radi situacije na devisnom tržištu moraju davati strana platežna sredstva, te novčanice opet dolaze u tresore Narodne Banke.

Prema podacima Narodne Banke, ona je ovih poslednjih godina više kupila deviza nego što je prodala:

u godini	1921	za	28.173.713.27	dinara
„ „	1922	„	14.560.280.05	„
„ „	1923	„	216.460.301.22	„
„ „	1924	„	231.617.115.—	„
„ „	1925	„	337.191.793.06	„
svoga	1921—25	za	828.003.202.58	dinara

pa bi bilo poželjno kad bi se taj proces i dalje nastavio. Medjutim porast dinara loše je djelovao na naš izvoz; trgovačka bilanca ponovno je pasivna, a isto tako i platežna pa je opasnost da ove godine ne samo što neće biti daljnjeg porasta, nego da će nastupiti izvjesno smanjenje.

Mi držimo da je u interesu naše privrede ako Narodna Banka intezivno nastavi politikom prikupljanja deviznih zaliha markar za te zalihe izdala i nove novčanice. Te novčanice biti će kako smo rekli pokrivenene sa 100% pa nema nikakove opasnosti od bilo koje inflacije. O jednoj kreditnoj inflaciji ne može kod nas, obzirom na prilike naše privrede biti ni govora. Preduvjet je za jačanje devizne zalihe Narodne Banke, da dinar više ne skače u kursu budući da svaki skok loše djeluje na izvoz, a jedino pomoću intezivnog izvoza moguće je sakupiti veće zalihe deviza.

Kad bi država došla i do manjih zajmova i dobivene iznose stavljaja na raspolaganje Narodnoj Banci, metalna podloga mogla bi znatno da poraste. Ne bi ni najmanje smetala ako bi država protuvrijednost prepuštenih deviza podigla u novčanicama, samo kad bi ih upotrijebila u produktivne svrhe. Narodna Banka mogla bi dalje urediti, pa nastojati da sve veće kredite koje dobiva naša privreda u inozemnoj valuti dobije ona a imaoćima tih kredita isplatiti protuvrijednost. Na taj bi se način za par godina moglo skupiti znatan iznos stranih deviza, pa bi time i dinar bio osjegurao od svih mogućih oscilacija, a izvedenje valutne reforme bilo bi znatno olakšano.

Po našem mišljenju nastojanje oko poboljšanja pokrića naših novčanica, moralo bi biti dvostruko. Puštanjem u opticaj sitnog metalnog novca, a do izradbe srebrenog novca i državni papirni novac za jednu i po milijardu dinara, u zamjenu za novčanice Narodne Banke snizio bi se opticaj novčanica za jednu milijardu i po pa bi iznosio ispod 5 milijardi dinara. Intezivnim sakupljajem deviza opticaj bi opet nešto porastao, nu taj novi opticaj bio bi potpuno pokriven a time bi i cjelokupan opticaj bio pokriven u istom omjeru kako je pokriven i opticaj naših susjeda. Naravno je da jedan veći zajam u inozemstvu, koji bi se poglavito upotrijebio u valutarne svrhe znatno bi povećao pokriće našeg opticaja i osjegurao bi dinar od svih oscilacija. U tim pravcu mora da se kreće naša valutarna politika u slijedećim mjesecima pa ćemo tako u relativno kratko vrijeme moći sprovesti i našu valutnu reformu i time udariti temelje našeg zdravog privrednog napredka.

ЧЛАНЦИ

Наша спољашња увозна и извозна трговина од 1919—1924 године.

од Д-р М. Тодоровића.

У нашој послератној спољашњој трговини оцртане су врло јасно с једне стране последице дугогодишњег рата, а с друге стране поступно опорављање нашег привредног живота од тих последица. Проучавање ових појава има значаја не само за привредног историчара, већ и за привредног политичара, који има да предузима мере потребно за унапређење наше привреде; и стога смо, сматрали за корисно да, наравно само у најкрупнијим потезима, изложимо кретање наше спољашње трговине за првих 6 година после рата, са напоменама и уз објашњења која су нам изгледала потребна

I.

Кретање наших извоза за првих шест година после рата (1919—1924 закључно) казују нам следеће цифре:

(Табела 1.)

	1919	1920	1921	1922	1923	1924
Вредност извоза ¹⁾	687	1.321	2.461	3.691	8.049	9.539
количина у кгр. ²⁾	263.847	716.605	1.490.476	1.769.398	2.854.402	3.737.974
у конадима ^{3,4)}	144	181	547	551	938	926

¹⁾ У 1.000.000 динара

²⁾ У тонама

³⁾ У 1000 комада

⁴⁾ Према званичној статистици извршена је коректура у толико, што су извоз живине за прве 4 године и извоз прагова у последњој години, — означени не у конадима, већ у тонама.

Као што се из горе изнетих цифара види наш је извоз, за овај период од 6 година, стално напредовао, и то, како по вредности, тако и по количини извезене робе. Повећање вредности извоза за првих пет година после рата врши се, да се тако изразимо, у скоковима: проценат повећања из године у годину износио је око 100%. У последњој години пак проценат повећања јако опада: извоз у 1924 повећао се, према извозу у 1923 години, са свега 18%.¹⁾

И код количине извезене робе даје се констатовати иста појава, т. ј. већи проценат повећања у првим, а слабији проценат повећања у доцнијим годинама. При свем том постоји, између једног и другог повећања, једна осетна разлика: опадање код процента повећања у количини извезене робе наступа *много раније*. већ у 1922. години (а не тек у 1924, као што је случај код вредности извоза).

Ако анализирамо структуру наше извозне трговине, моћи ћемо констатовати две-три интересантне појаве, које, као такве заслужују да се на њима мало задржимо.

Наш извоз ограничава се на релативно мали број артикала. На производе земљорадње, сточарство и шумарство отпада пуних 65-81%; а ако овим трима групама додамо још две сродне групе, на име, производе пољопривредне индустрије и руде и метале, онда се проценат повећава на 78—93%, — остаје дакле, свега 7—22% за све остале артикле.

Учешће појединих група у извозу казује нам следећа табела.

(Табела 2.)

	1919	1920	1921	1922	1923	1924
<i>Производи земљорада</i>						
вредност ¹⁾	219	448	801	534	1.500	2.045
% ₀	31	34	33	14	18	22
количина ²⁾	141	262	511	115	341	578

¹⁾ Подаци за 1925. годину нису још потпуно сређени, али се из до сада публикованих података (за 11 месеци) може рачунати, да ће вредност извоза у 1925 бити нешто мањи (око 300 милиона) од вредности извоза у 1924 год.

²⁾ у 1.000.000 дин.

	1919	1920	1921	1922	1923	1924
<i>Производи сточарства</i>						
вредност	234	198	992	1.533	3.061	2.962
%	31	15	40	41	37	32
количина ²⁾	7	14	43	44	53	61
комада ³⁾	138	181	543	451	795	698
<i>Производи шумарства</i>						
вредност	19	321	197	636	1.613	1.944
%	3	24	8	17	20	21
количина ²⁾	45	224	379	779	1.304	1.619
<i>Производи пољопривредне индустрије</i>						
вредност	74	125	166	201	321	474
%	11	9	6	5	4	5
количина ²⁾	24	49	51	41	56	89
<i>Ковови, руде метали</i>						
вредност	12	80	132	331	756	1.082
%	2	6	6	8	9	11
количина	8	126	435	678	937	1.182

Горе изнете цифре казују нам, да су, у периоду који посматрамо, извршена извесна померања у погледу на учешће појединих група, која померања заслужују да им се поклони мало пажње.

У првим трима годинама после рата најјаче учешће у извозној трговини припада првој групи, т. ј. производима *земљорада*: на ову групу отпада 31—34% целокупног извоза, односно, — ако јој додамо производе из четврте групе (производе пољопривредне индустрије: брашно, вино, ракија, мекиње) која јој је најсроднија, — 39—43%. У последњим трима годинама, (1922, 1923, 1924.) учешће ове групе процентуално јако пада: на 14—22 одн. на 19—27%.

Друга група: производи сточарства, не показује никакву прецизно обележену тенденцију, т. ј. процентуално учешће ове групе показује из године у годину веће или мање промене, али те промене немају један обележен правац као што је случај код прве групе.

²⁾ у 1.000.000 кгр.

³⁾ у хиљадама.

Остале две групе (производи шумарства; копови, руде и метали) показују померање, које је тачно супротно померању из прве групе, на име: оне имају мањи проценат учешћа у првим, а много јачи у доцнијим годинама. Изузетак показује свега 1920. година са производима шумарства.

Процентуално учешће појединих држава у нашем извозу приказује нам следећа табела.

(Табела 3.).

Извезено за		1920	1921	1922	1923	1924
Италију	%	27.14	24.72	30.49	30.28	28.91
Аустрију		24.67	35.86	22.97	28.66	24.46
Чехо-Словачку		5.12	4.10	8.11	7.82	9.89
Грчку		4.57	5.19	4.67	5.74	7.09
Немачку		7.52	16.15	8.43	4.22	4.08
Мађарску		2.14	1.21	5.24	4.79	7.93
Швајцарску		3.68	6.87	7.62	6.43	4.08
Француску		3.13	1.66	5.85	4.33	3.80

У допуну горе изнетих цифара (процената) потребно је учинити извесне напомене.

Наша статистика у погледу дестинације не може се сматрати као потпуно тачна. Један део извоза, који наша статистика нотира као *извоз* за Италију и Аустрију, у ствари је само *привоз* кроз Италију одн. Аустрију, дестиниран за неку трећу државу. Колико је велики тај део, о томе се не може са прецизношћу говорити; али је сигурно, да он није тако мали: — зна се на пр. да наше дрво, које се по статистици извози за Италију (у 1924 вредност тога извоза била је преко 1.300 милиона), иде одавде, и то у врло великим количинама за Шпанију.

С друге стране мора се нагласити, да је наша држава, у току ових 6 година које посматрамо, била на дуже или краће време, у неуговорном стању са многим државама (са Бугарском и Турском још смо у неуговорном стању), — а та чињеница није могла остати без утицаја на дестинацију извоза.

Важно је, најзад, и питање о дестинацији извоза с обзиром на врсту појединих артикала. У том погледу треба нотирати следеће.¹⁾

¹⁾ Подаци су из последње, 1924. године.

Извоз за Италију сачињавају: производи шумарства 1.338 милиона (одн. 50⁰/₀); живе животиње и свеже месо 600 милиона (24⁰/₀); животињски производи (јаја, вуна, сирове коже и т. д.) 200 милиона (8⁰/₀); воће и поврће 200 милиона (8⁰/₀).

Извоз за Аустрију сачињавају: жито и брашно 700 милиона (30⁰/₀); живе животиње и месо 800 милиона (35⁰/₀); животињски производи (јаја, вуна, коже) 330 милиона (14⁰/₀); воће и поврће 90 милиона (3⁰/₀).

У Чехословачку се извози жито и брашно (450 милиона), живе животиње (160 мил.), Хмељ (60 милиона), танин (40 милиона). За Мађарску се извози поглавито жито и дрво са 176 одн. 210 милиона динара. За Грчку се извози: живе животиње (230), жито (106), дрво (87), вариво (50), вуна и кожа (48), цемент (34). За Швајцарску се извози; јаја, дрво и свеже месо (живина клана), за Француску: дрво и бакар; за Немачку: животињски производи и воће.

У периоду који посматрамо извршено је, као што се из горње табеле види, осетно померање код двеју најважнијих држава, на име код Аустрије и Италије. У првим годинама после рата Аустрија је долазила на *прво* место (са 42.67% у 1920. и 35.86% у 1921) а Италија на *друго* место (са 27.14 одн. 24.72%). У последњим трима годинама оне мењају своја места: Италија долази на прво, а Аустрија на друго место.

Мала померања извршена су и код других држава: Немачка је пала од 7.52 одн. 16.15% на свега 4.08%; исто тако опао је нешто мало и проценат Швајцарске: на против повећао се, према проценту из првих година, проценат Чехословачке, Мађарске и Грчке.

II.

Кретање увозне трговине за првих 6. година рата показује, у многим погледу, осетне разлике према кретању извозне трговине, које разлике заслужују да их овде укратко изнесемо.

У периоду који посматрамо (1919—1924) показала је и увозна трговина лепо напредовање, т. ј. повећање, како по вредности тако и по количини извезене робе. Према статистичким подацима увоз робе у реченом периоду износио је:

(Табела 4.)

	1919	1920	1921	1922	1923	1924
вредност ¹⁾	2.982	3.466	4.122	6.442	8.318	8.222
количина кгр. ²⁾	154	419	686	1.094	981	1.016
комада ³⁾	81	1.249	1.770	1.127	1.117	1.661

Као што се из овде изнетих цифара види увозна трговина напредовала је, и по вредности и по количини, *све до 1922. год. закључно*: — Повећање вредности у процентима ишло је прогресивно и износило је 17-19-55. После 1922. г. овај се процес зауставља: увоз робе по количинама постаје готово стационаран (мало опадање у 1923., а мало повећање у 1924. години), што се вредности тиче, она се повећава (за 29%) у 1923, а опада (за 1%) у 1924. години.

Излази, дакле, да је наша увозна трговина ушла са 1922 год. у нормалан колосек, где се веће варијације могу очекивати само код вредности увезене робе, за случај да се вредност робе или курс динара буду јаче мењали.

Још је већа разлика ако се упореде увозна и извозна трговина по својој структури.

Извозна трговина ограничава се, видели смо, на мали број артикала: на производе земљорада, сточарства и шумарства, одн. — ако се роба посматра с обзиром на њену намену — на потрошне артикле и на сировине.

Сасвим је друкчија структура увозне трговине. У увозној трговини узимају учешћа све групе, на име: потрошни артикли, сировине, материјал, оруђа производње, полуфабрикати, и готови фабрикати, — наравно са неједнаким процентом.

Кретање увозне трговине по врсти робе казује нам следећа табела.

(Табела 5.)

	1920	1921	1922	1923	1924
Сировине ⁴⁾					
вредност	66	177	318	336	467
%	1.9	4.3	5	4	5.7

¹⁾ У 1.000.000 динара.

²⁾ У 1.000.000 кгр.

³⁾ У 1,000 комада.

⁴⁾ Сиров памук, вуна, сирове коже, гвожђе перерађено.

	1920	1921	1922	1923	1924
Полуфабрикати ²⁾					
вредност	223	300	310	499	640
%	6.4	7.2	4.9	6	8
Материјал ³⁾					
вредност	254	158	380	426	406
%	7.3	3.8	6	5.1	5
Производња оруђа ⁴⁾					
вредност	113	393	748	884	829
%	3.3	9.5	11.6	10.7	10
Готови фабрикати ⁵⁾					
вредност	1,777	1.800	2.559	3.545	3.120
%	51	43.6	40	42.7	38
Предмети исхране ⁶⁾					
вредност	531	564	756	854	868
роба %	15.3	13.7	11.7	10.3	10.5

Из горње табеле, кад је попунимо подацима који се односе на количну увезене робе, добијамо неколико значајних закључака у погледу на стање и привредну структуру наше земаљске радиности.

Увозна вредност артикала из прве групе (сировине) као што видимо, стално се повећавала, и то, и у апсолутном и у релативном смислу (процентуално учешће у целокупној цифри увоза). Али, ако узмемо у обзир и количину увезене робе, онда ћемо констатовати, да се повећала количина увоза само код два артикала — сировог памука и сирових кожа; док је количина увоза она друга артикла — вуне и непрерађеног гвожђа — остала, после 1921 године стиционарна, — као што нам то доказује следећи преглед.

²⁾ Памучна и вунена предива, кожа.

³⁾ Минерална уља (бензин, нафта), угаљ, плави камени, масти за мазиво.

⁴⁾ Машине, апарати, електрични предмети, превозна средства, метална (гвоздена) оруђа, цеви, кајиши.

⁵⁾ Тканине, шивена роба. роба од коже, стакло. шешири, артија, порцулан, израде од камена, дрвета, метала итд.

⁶⁾ Петролеум, со, шећер, пиринач, кафа, јужно воће, сапун, биљна уља чоколаде и бомбоне, лекови, — изостављено жито и брашно, јер увоз та два артикла омогућава већу количину извоза истих.

(Табела 6.)

Увезено у 1.000.000 кгр.¹⁾

	1920	1921	1922	1923	1924
памука	—	3.8	4.2	4.6	5
вуне	—	1.5	1.7	1.7	1.1
кожа	1.7	4.—	2.3	3.4	6.5
гвожђа	16.4	51.8	46.0	34.5	42.4

Слично је кретање и код увоза артикала из оне друге групе (полу фабриката). И овде се вредност увоза стално повећавала и у апсолутним цифрама, и у проценту учешћа у укупном увозу.²⁾ Исто тако показује се, код ове групе, стално повећање и код количине увезене робе, са делимичним одступањем у години 1921.

У периоду од 1920—1924. увезено је:

(Табела 7.)

Милиона кграма

	1920	1921	1922	1923	1924
Памучних предива	3.5	7.8	4.7	5.6	6.6
Вунених предива		0.1	0.2	0.4	0.4
Ђона	1.1	1.8	1.4	1.7	2.3
остале прерађене коже	0.4	0.6	0.3	0.3	0.4

Код друге две групе, т. ј. код материјала и оруђа производње тешко је утврдити неку јасно анонсирану тенденцију. Само за поједине артикале из тих група, као на пример: угалј, нафту; електричне предмете и превозна средства, — може се констатовати стално поступно повећање. Вредност увоза и овде се повећавала, али је то повећање више резултат повећаних цена, а не и повећаног увоза. Што се тиче процентуалног учешћа ових група у укупној цифри увоза, оно показује, као што се из горње табеле види, честе промене и на више и на ниже. Исто тако показује јаке варијације и количина увоза, као што се види из следећег прегледа:

¹⁾ 1919 година нема детаљних података, те се није могло узети у по-
сматрање.

²⁾ Са одступањем код 1921 године, у којој је увоз и код ове као и
код многих других група био несразмерно велики.

(Табела 8.)

	увезено милиона кграма				
	1920	1921	1922	1923	1924
бензина	19.5	6.8	7.—	8.6	7.1
минералног уља		10.3	12.4	13.5	16.0
нафте	6.1	8.1	15.5	14.9	17.8
угља	38.4	101.6	315.6	307.1	333.8
плави камен	5.6	4.7	4.2	4.8	3.5
гвоздених оруђа	22.5	48.3	58.7	56	48.4
машина	10.3	28.0	35.1	23.2	15.4
електрични предмети	2.1	3.5	3.5	3.9	3.9
превозних средстава	2.4	6.6	6.	6.3	7.4

Последње две групе показују најзначајнија померања, те заслужују да им се поклони и највећа пажња.

Укупна вредност увоза код групе готових фариката повећавала се све до 1923. године, док 1924 показује осетно смањивање.

Процентуално учешће пак те групе у укупном увозу стално је опадало (од 51% на 38%, са малим одступањем у 1923. год. кад је проценат повећан са 2 — према проценту из 1922 године.

Што се тиче кретања увоза по количинама, она је почев од 1921 године, готово стационарна; мало повећање може се констатовати свега код 2—3 артикала из ове групе.

Следећа табела даје нам преглед увоза по количинама у времену од 1920—1924.

(Табела 9.)

	Увезено милиона килограма				
	1920	1921	1922	1923	1924
памучне тканине	12.5	16.5	12.2	15.7	15.0
памучна готова роба	1.	1.6	1.4	1.5	1.3
предмети из метала	18.8	28.7	31.7	28.7	29.5
вунене тканине	1.5	2.7	2.6	4.4	3.5
вунена готова роба	0.6	1.—	0.8	0.8	0.6
предмети кожни	0.6	0.5	0.2	0.2	0.2
стакло	6.7	12.3	10.0	10.5	13.2
ланене тканине	0.3	0.8	0.6	1.2	1.7

	1920	1921	1922	1923	1924
вреће и џакови	4.8	5.5	4.0	5.1	8
шешири (1000 ком.)	855	1.196	778	677	908
хартија, књиге	16.1	23.5	21.1	26.3	21.6
порцелан	1.2	2.6	1.7	1.3	2.1
предмети од дрвета	3.0	9.3	9.0	6.4	7.—

Као што се из горњег прегледа види, увоз робе из ове групе достиже већ у 1921. години свој нормални ниво, тако де је количина увоза за последње четири године стационарна. Изузетак показују свега вунене и ланене тканине, код којих се, за све време, опажа мало повећање увоза.

Вредност увоза код последње групе (потрошни артикли) показује стално повећање у апсолутним цифрама; што се тиче процентуална учешћа ове групе у нашем укупном увозу, оно показује тенденцију сталног опадања.

Односно количине увоза тешко је утврдити неке јасно изражене тенденције код целе групе, док се код појединих артикала може констатовати извесна законитост.

У следећој табели изнете су количине увоза за последњих пет година.

(Табела 10.)

Увежено у милионима килограма

	1920	1921	1922	1923	1924
петролеум	17.8	28.3	29.5	26.2	27.8
со	78.2	39.0	28.9	36.6	14.5
шећер	15.6	31.6	26.8	16.6	20.5
пиринач	5.1	13.2	17.3	19.3	17.9
кафа	4	7.9	8.0	9.2	8.3
лимун, поморанџе	3.8	7.5	4.3	5.8	6.6
сапун	3.1	3.6	2.4	2.2	2.1
зејтин	1.6	4.1	6.3	6.4	6.6
чоколада	0.5	0.6	0.3	0.4	0.3

Као што се из горње табеле види поступно повећање увоза показује се код: пиринча, кафе, јужна воћа и зејтина, — као последица поступног појачања конзулативне снаге. На против смањује се поступно количина увоза код шећера, сапуна, чоколаде, — значи да властита производња почиње у јачој мери подмиривати домаће потребе.

Учешће појединих држава у нашем увозу казује нам следећа табела.

(Табела 11.)

	1919	1920	1921	1922	1923	1924
Италија		36.60	20.81	15.44	17.89	20.52
Чехословачка		9.28	20.44	19.84	18.51	20.07
Аустрија		20.60	28.15	28.89	26.94	19.77
Енглеска		7.05	5.97	7.12	9.91	10.63
Немачка		1.45	4.23	7.17	8.71	8.30
U. S. A.		2.37	2.40	3.50	3.69	3.90
Француска		3.82	4.56	3.04	3.25	3.36
Грчка		9.11	5.89	2.82	2.04	3.23
Маџарска		0.40	0.99	2.63	1.69	2.90
Румунија		3.82	1.86	3.78	2.55	2.23
Швајцарска		1.01	0.94	0.40	0.65	0.77
Холандија		0.13	1.15	1.48	0.91	0.90

Као што се из горње табеле види гро увоза отпада, и то у готово једнаким процентима — по 20% — на Аустрију Чехословачку и Италију. После ових долазе, са процентом од 8—10, Енглеска и Немачка; док је проценат учешћа осталих држава по све незнатан.

У времену које посматрамо извршена су, према подацима званичне статистике доста осетна померања у учешћу свих пет горе споменутих држава: проценат италијанског и аустријског увоза опао је, док се проценат увоза из оне друге три државе повећао. Али, додајемо одмах, ово је померање више привидно но стварно, тј. померање се појавило као резултат тачнијег статистичког нотирања: роба туђе провениенције (Чехословачке, немачке и енглеске) долази преко Аустрије одн. Италије, па се нотира као увоз из Аустрије и Италије; грешке ове врсте биле су веће у првим, а мање у доцнијим годинама, — и као последица тога показала су се померања и у званичној статистици.

III.

У излагању које предходи дали смо кретање наше спољашње-извозне и увозне трговине за првих 6 година после рата; сада нам преостаје да дамо мало објашњења за извесне важније појаве.

Код извозне трговине најважније су, по нашем мишљењу, следеће две појаве: (1) јак проценат повећања — казало би се напредовање у скоковима-извоза у првим годинама после рата; и (2) померање (промене) извршено у току времена у значају појединих артикала, (група) тј. већи значај пољопривредних артикала у првим, а сточарских и шумарских производа потоњим годинама.

Обе овде наглашене појаве долазе као последица дугогодишњег рата, и стоје у тесној вези с питањем обнављања наше привреде после рата.

Ствар је у овоме.

У току рата уништен је један врло велики део нашег привредног инвентара. Ово важи нарочито за Краљевину Србију: за време рата смањено је бројно стање стоке, за време непријатељске окупације уништена су (однете) привредна, а специјално пољопривредна оруђа производње. У нашим новим крајевима уништавање привредног инвентара било је много слабије; али је и овде изостало оно неопходно потребно обнављање истога, тако да су се и овде крајем рата могле констатовати осетне празнине у привредном инвентару.

Са овако смањеним привредним инвентаром наша привреда није могла показати, у првим годинама после рата, велику производњу, а још мање да је могла лиферовати велике вишкове за извоз, — и као последица долзи и мала цифра извоза: — свега 263.847 тона одн. за 687 милиона динара.

Али одмах по свршетку рата наш привредник напреже све своје снаге да попуни празнине у свом привредном инвентару: набавља стоку за рад, купује пољопривредне справе и машине, и т. д. И као резултат тога имамо свакодневно повећање у производњи, па томе следствено и у извозу. Обнављање привредног инвентара најјаче је, т. ј. у највећим процентима у првим годинама после рата; доцније, у колико су празнине бивале мање, постаје и процентуално повећане слабије, — и овај процес рефлектује се и у цифрама спољашње трговине, на име у јачем проценту повећања у првим, а у слабијем проценту у потоњим годинама.

Обнављање привредног инвентара вршено је, да се тако изразимо, на свима линијама, т. ј. у свима гранама привредне радиности, али та обнова не почиње свуда једновремено, нити

иде свуда са истим темпом. Најраније, и са најбржим темпом врши се обнављање пољопривредног инвентара — једно због тога, што је то скопчано с мањим издацима, а друго и због тога, што је државна интервенција (помоћ) овде била најјача — док обнова индустријских предузећа настаје нешто доцније, и врши се нешто спорије. Ова појава рефлектује се у нашем извозу у јачем проценту пољопривредних производа у првим, а сточарских и шумарских производа, у потоњим годинама. Количина извоза показује нам: да извоз пољопривредних производа достиже свој нормални ниво већ у 1921. години; извоз сточарских производа напредује и после 1921, и достиже свој нормални ниво тек у 1923. години; извоз шумарских производа напредује и после 1923. године.

Код увозне трговине најзначајније је, по нашем мишљењу, кретање увоза код готових фабрика и потрошне робе с једне, а сировина, и полуфабрика с друге стране. По статистичким подацима увоз артикала из прве две групе стационаран је по количини, а опада по проценту укупног учешћа у увозној трговини; увоз артикала из друге две групе расте и по количинама и по проценту.

У овој појави манифестује се она лагана промена у структури наше производње. Наша држава је још увек првенствено аграрна држава, која, као таква извози пољопривредне, сточарске и шумарске производе, а увози готове фабрикате. Али се и у тој аграрној држави стварају, полако али стално, индустријска предузећа, чији производи партиципирају у снабдевању домаћих потреба: и у колико се та производња повећава, у толико се смањује проценат увоза готових фабрика.

Постоји уверење, да је наша држава имала, у првој години после рата, на дневном реду проблем исхране, и да је тај проблем решен, једним делом, јаким увозом робе из Иностранства.

Наша статистика не даје нам података у потврду горње тезе. Количина увоза потрошних артикала и готових фабрика, која би количина, према горњој тези, требала да буде највећа у првој години после рата, не показује такво кретање. На против те су количине у првим двема годинама много мање но у 1921. години, а после тога количина остаје стационарна.

Шта ово има да значи?

По нашем мишљењу за ово се може наћи само једно објашњење. Наш потрошач био је у првим двома годинама после рата много штедљивији: он је оскудевао у свему и свачему, али се ипак ограничио да купи само оно што му је најпотребније. На жалост ова жеља за штедњом није била дуга века. Повољна коњукура за рад и зараду изазвала је луксузно трошење; и у трећој години после рата, када је т. зв. „глад у роби“ већ престала, наш потрошач почиње немилице да баца новац: — резултат тога претераног трошења огледа се у наглom повећању увоза у 1921. години.

VI.

Било би свакако, врло интересно, кад би се, на основу горе изнетих података, као и на основу датог објашњења — могле правити извесне прогнозе у погледу на кретање наше спољашње трговине у будућности. Ово би било, као што рекосмо, врло интересно, али додајмо одмах, и врло тешко: економска криза која постоји не само код нас него и у целој Европи, и чији се развитак не даје још тачно одредити, одузима могућност тачних прогноза.

У место тога ми сматрамо за практичније да додирнемо, па ма и у најкрупнијим потезима, друга два питања, која стоје у тесној вези са спољашњом трговином, а којима, бар до сада, није поклањана довољна пажња. Мислимо на питање трговинских уговора и на питање царинске тарифе.

Наша Краљевина држала се, за све време после рата, врло резервисано у питању закључења трговинских уговора. Не улазећи у испитивање, зашто је била потребна та резервисаност, довољно је да споменемо следеће: да ми немамо још трговинског уговора са многим државама, па чак и са неким суседним државама (Бугарска, Турска, Мађарска); да смо са неким државама, које узимају јака учешћа у нашој спољашњој трговини (Чехословачка, Немачка, а до скоро и Аустрија) закључили само уговор са највећим повлашћењем, али без тарифног дела; да смо отказали неке предратне уговоре (Енглеска, Француска, Белгија), али још нисмо приступили преговорима са закључење нових.

У првим годинама после рата штетне последице од овако несређених уговорних одн. неговорних односа нису се

много осећале, једно због тога, што је наш извоз био много мањи, а друго и због тога, што је у државама где се наша роба извози, владала велика оскудица у тој врсти робе, те је иста налазила лако прођу на дотичним пијацама.

Данас су се прилике јако измениле: понуда робе на пијаци постала је већа, заштита против увоза стране робе постала је свуда јача, — и услед тога и потреба да се путем трговинских уговора, и то путем трговинских тарифних уговора, створе повољни услови за продају робе у иностранству.

Уз овај долази још један веома јак разлог, који неминовно захтева, да се трговински односи са Иностранством што пре регулишу. После рата клаузула највећег повлашћења добија, у практичној примени, много уже тумачење од пред-ратног тумачења. Неке државе, а специјално оне које узимају најјачег учешћа у нашем извозу (Аустрија, Чехословачка) нашле су пута и начина (помоћу увозних дозвола, царинских контингената) да суже домашај највећег повлашћена, и да из њега искључе многе и многе повластице. Благодаречи том уском тумачењу наша роба долази често пута на светске пијаци под неповољнијим условима од робе наших конкурената.

Сви ови разлози скупа императивно захтевају, да се напусти онај став резервисаности — који се данас једначи са немарношћу — и да се приступи закључењу нових, односно ревизији старих трговинских уговора.

Друго је питање озакоњење наше царинске тарифе, уз измене и допуне које се имају у њу унети, — или приликом њеног претреса у Народној Скупштини, или доцније, по закључењу трговинских уговора.

Наша нова царинска тарифа, која је, после дугог и предугог чекања, уведена у живот јуна месеца прошле године, била је од првог дана предмет врло оштре критике: и у дневним листовима, и на конференцијама појединих привредних кругова, и од стране појединих Министарстава, критиковане су пројектоване царинске стопе (неке због своје висине, друге опет као сувише ниске).

Без намере да овде улазимо у оцену саме царинске тарифе, сматрамо за потребно да изнесемо, у неколико речи, импресију која се добија разгледајући рад скупштинског финансијског одбора на пројекту нове царинске тарифе.

Из дискусије која се водила у финансијском одбору и из измена и допуна које је он предложио, становиште финансијског одбора у погледу на нову царинску тарифу могло би се формулисати у следеће четири тачке (захтева):

1. Да се заведу високе (прохибитивне) царине на све оне артикле, који се код нас производе у довољној количини, — с мотивацијом „зашто увозити из Иностранства (и издавати новац) робу коју ми производимо и више но што нам је потребно?“

2. Да се заведу врло високе царине за сву луксузну робу, — јер је ова непотребна, па ко жели да је троши, нека плати скупо.

3. Да се снизе царине на робу која је потребна, а која се у земљи не производи, или производи али у недовољној количини, — ово у жељи да се сузбије скупоћа.

4. Да се ослободе од царине сва оруђа производње, — у жељи да се смање продукциони трошкови код оних који та оруђа употребљују у свом раду.

Из захтева које смо горе изнели и из мотива којима су ти захтеви поткрепљени, долазимо врло лако до закључка, да финансијски одбор нема најтачније појмове о улози царинске тарифе и о утицају (ефекту) заштитних царина. Ако би наша царинска тарифа била ревидирана према горе изнетим захтевима, онда би смо ми добили једну посве рђаву царинску тарифу, на име: једну тарифу, у којој би била дата царинска заштита и оним гранама, које ту заштиту *не израже и не пошребују*; другим опет привредним гранама дала би се царинска заштита или *већа* но што је потребна, или пак много *мања*, но што је довољно. Једном речју добила би се неумесна и рђаво одмерена царинска заштита, која би као таква била штетна и по народну привреду и по потрошаче.

Према оваком стању ствари изгледа нам, са чисто практичног гледишта, најцелисходније, да се за моменат ревизија царинске тарифе одложи. Нека се пројекат царинске тарифе, овакав какав је, узакони, и нека он послужи као основа за закључење трговинских уговора. У исто време пак нека се образује једна комисија, која ће са више стручности и са више студирања приступити ревизији ове тарифе.

Развитак и садашње стање жељезница у Краљевини С. Х. С.

Једно од најважнијих питања у наше доба за економно напредовање и привредни развитак садашње државе јесте питање уређења саобраћаја, а нарочито жељезница — овог заиста крвеносног система модерног друштвеног организма. За нашу пак земљу ово је питање од највећег животног значаја због могућности огромног полета нашег економског развитка.

Треба само прегледати нашу саобраћајну карту, по којој би се одмах дало видети, колико је још бедна наша држава жељезницама у опште, а нарочито у оквиру предратне Србије и Црне Горе. Заиста, Краљевина Србија имала је пред светски рат у почетку 1914 г., у експлоатацији само 1.664 километра, од чега је било државних пруга 1.399 кил.; а приватних 265 кил., (15,9%); имали су нормалну пругу 1.144 кил., а узан колосек 454 кил.; и било финикулера 66 кил. Истина, у грађењу се налазило још 665 кил. (од тога 537 нормалног колосека), а било је пројектовано за будуће грађење 2.684 кил. Али, светски рат не само да је спречио ове радове, него је уништио скоро сваки саобраћај и на већ постојећим жељезницама. После ослобођења земље од непријатељске окупације, све ове српске жељезнице нашле су се у потпуно и систематски поквареном стању. Сви мостови, као и сви други вештачки жељезнички радови и други јавни објекти и установе били су разрушени и дигнути у ваздух помоћу динамита и других експлозива; сами путеви и колосеци колико год је било могуће били су разрушени, а исто тако и све грађевине, као станице, слагалишта, платформе, водоводи. Нису били у добром стању ни све жељезничке пруге у пречанским крајевима, које су риније припадале Аустро-Угарској; за време рата и ове су биле доста покварене и оштећене, а нису биле поправљене на време; нарочито је била оскудица у возним парковима, због одузимања и кварења локомотива и вагона од непријатеља.

Такво стање жељезница натерало је одмах владу новоуједињене Краљевине на брзу оправку раније постојећих путова. Од новембра месеца 1918 г. па до фебруара 1919 г.

ратом порушене пруге провизорно је оправљала војска, делом материјалом добијеним из плена. За ово време је било, истина само провизорно, оправљено 480 килом (на линијама Ђевђе-лија—Скопље—Ниш и Скопље—Митроваца).

Од фебруара 1919. па до августа исте године оправљене су и пуштене у привремени саобраћај пруге у дужини преко 1000 км. (и то: Ниш—Београд, Ниш—Пирот, Сталаћ—Ужице, Лапово—Крагујевац, Плана—Смедерево, Забрежје—Ваљево, Лајковац—Младеновац, Лајковац—Угриновци, Чачак—Гор. Милановац, Параћин—Зајечар и Књажевац—Неготин. Од августа 1919. па до краја 1924. г. била је извршена дефинитивна оправка у рату порушених и покварених пруга и замена старих или привремених мостова новима гвозђаним. Осим тога биле су реконструисане две пруге у новим крајевима (Суботица—Сента—Чока од 47 км., ради пролаза брзих возова, и уска пруга: Бос. Рача—Бијељина—Угљеник од 44 км. преправљена је од колосека 0.60 на колосек 0.76 за транспорт угља).

Упоредо са овим оправкама почето је било проширење и грађење нових станица, конструирање нових радионица и *грађење нових пруга* или довршење пре рата и у рату започетих пруга. Треба имати увек у виду, да Аустро-Угарска Монархија ни за какву цену није хтела да допусти везивање предратне Србије жељезничким саобраћајем ни са другим деловима Југо-Словена (Босанцима и Хрватима), осим линије Ниш—Београд и то због њеног интернационалног значаја, ни преко свих делова са Јадраном, ни са Егејским морем, ни са Црним преко Дунава и Ердеља. Такође нису имале директне везе међу собом и поједине гране српско-хрватско-словенског становништва у оквиру пређашње Аустро-Угарске, јер њена жељезничка политика приморавала је увек грађење жељезница у овим деловима у правцу Југ-Север, преко Беча и Будимпеште. Већ турски рат 1912.—1913. г. везао је Србију преко Солуна са Егејским морем, а сада, после уједињења свих Југословена и доласка на Јадранску обалу, требало је грађење читавог низа пруга за узајамно везивање раније изолираних крајева и за излаз на Јадранско море, наравно у оквиру финансијске могућности државе, телико оштећене после шестогодишњих ратова. Од 1. јуна 1920. и до краја

1925. г. је било саграђено у овом циљу 16 нових пруга, са општом дужином од 767,6 км. Ове су пруге: Врховине—Грачац, Грачац—Книн, М. Крсна—Пожаревац, Топчидер—М. Крсна, Ниш—Књажевац, Б. Крупа—Бихаћ, Ормож—М. Субота, Велес—Штип, Тител—Орловат, Бољевац—Прокупље, Параћин—Сталаћ, Г. Милановац—Угриновци, Ужице—Вардиште, Кичево—Охрид, Подмоље—Струга—Ташморуниште и Бела Водица—Прилеп. Били су саграђени још један железнички магацин у Гружу, Централна Амбуланта у Нишу, Једна Рударска Жичана жељезница у Сењском Руднику и Колонија Министарства Саобраћаја на Топчидерском Брду за службенике, а такође жељезнички станови у Београду, Загребу, Осијеку, Суботици и Сарајеву и даље, у грађењу се налази: мост на Тиси за пругу Тител—Орловат, и пруге Београд—Обреновац, Кларија—Црња, Лазарићи—Коњиц и Сава, а свега дужином од 85 километара узаног колосека и 37 нормалног; при томе, на прузи Лазарић—Коњиц гради се велики тунел кроз Иван-Планину дужином од 3213 метара. За будућу 1926./27. г. предвиђено још грађење ових пруга: Крагујевац—Краљево (57 км. нормалног колосека) као и остали делови од Забока до Крипине и од Гробелна до Рогатца: Цвај—Прибој (5 км. уског колос.), Прокупље—Приштина (193 км. норм. кол.) преко Куршумлије; Алексинац—Соко—Бања (35 км. норм. кол.); Бакар—Краљевица (16 км. норм. кол.); Требиње—Никшић (110 км. уског кол) преко Билећа и Солунске Зоне жељезнице. Ссим тога је још трасирано нових 60 пруга, општом дужином око 4,000 км.) по магистради. У резултату ових напорних радова и великих трошкова налазило се у Краљевини С. Х. С. у експлоатацији укупно са оправљеним и новим жељезницама.

Крајем 1919. г.	8.991,2	кил.	Од тога у току године	172,5	кил.
„ 1920. г.	9.332,1	„	предато у саобраћај	340,9	„
„ 1921. г.	9.420,2	„	„	88,1	„
„ 1922. г.	9.618,6	„	„	198,4	„
„ 1923. г.	9.636,0	„	„	7,4	„
„ 1924. г.	9.836,4	„	„	210,4	„
до септ. 1925. г.	10.011,3	„	„		
до краја 1925. г.	10.039,	„	„	174,9	„
				<u>1.192,7</u>	кил.

Дакле, на крају 1925. г. налазило се у експлоатацији 10.039 км. од чега је било саграђено нових жељезница 767,6 кил.

Од целокупног броја жељезничких пруга на крају Септембра 1925. г. (10.011,3 кил.) било је жељезница са нормалним колосеком од 1.435 метра—6.756,7 кил., са узаним колосеком од 0,76 метра 2,525,2 кил., од 0,60 метара 545,9 кил., и са 1,0 метр. колосеком 183,5 кил., осим тога на главним пругама је било 274 кил. са дуплим колосеком.

Од ових жељезница припадало је Држави: 6.180,4 километра; 42 вициналним друштвима 2.800,2 кил. и приватним предузећима 1.030,7 кил., у последњем броју укључене су и т.зв. „Јужне Жељезнице“ од 530,8 килом. Дакле, рачунајући и вициналне и приватне жељезнице уједно, — ових је било 38,2% а државних 61,8%.

Али и вициналне и Јужне Жељезнице налазе се у државној режији: — вициналне биле су узете у државну експлоатацију одмах после рата, али њихово јурилично, и услед тога и финансијско стање није још регулисано. Јужне пак Жељезнице предате су у државну режију, са нарочитим управним одбором на челу, тек у септембру 1923. г., а на основу Римског споразума и по уговору Државе са Предузећем, који је уговор санкциониран финансијским законом за 1924./25. г. Тако је у приватној режији остало само 392,1 кил. приватних жељезница, али у исто време 504,5 кил. државних жељезница узаног колосека налази се такође у приватној експлоатацији код неки рударских и шумских предузећа. Дакле 896,6 кил. (392,1+504,5) или 9% жељезница налазе се у приватној експлоатацији и у државној 9,142,5 кил.

Ако пређемо сада ка *машинској грани* жељезничке службе на пругама у државној режији видићемо и овде велики напор за побољшавање. Тако у 1919 г. на свима пругама Краљевине је било:

а) исправних локомотива нормалног колосека	599	ком.
а неисправних	703	„
б) исправних путничких кола нормалног колосека	1482	„
а неисправних	1106	„
в) исправних теретних кола нормалног колосека	25152	„
и неисправних (али без Јужних Жељезница, које су биле тада под приватном управом)	5765	„
г) исправних локомотива уског колосека	182	„
и неисправних	147	„

д) исправних путничких кола уског колосека	475	„
и неисправних	135	„
е) исправних теретних кола уског колосека	4449	„
и неисправних	1159	„

Дакле, за издржавање саобраћајне службе било је на расположењу свега исправних 781 локомотива и 31.558 вагона свих врста, а неисправних 850 локомотива и 8.164 вагона, или од целокупног броја: исправних локомотива 47,9% и исправних вагона 79,4%. После седам година рада, стање возног парка *на дан 1 децембра 1925 г.* показује се овако:

а) У саобраћају налазе се локомотива нормалн. колосека	935 ком.	и неисправних има још	669 ком
б) исправних локомотива уског колосека	430	„	
и неисправних	245	„	
в) исправних путничких вагона норм. колосека	2017	„	
и неисправних	1887	„	
г) исправних теретних кола нор. колосека	23235	„	
и неисправних	10515	„	
д) исправних путничких кола уског колосека	614	„	
и неисправних	169	„	
е) исправних теретних кола уског колосека	6088	„	
и неисправних	1877	„	

Осим тога у Љубљанској Дирекцији возни парк Јужних Железница садржао је:

а) исправних локомотива (норм. колосека)	244	„
и неисправних	157	„
б) исправних путничких кола	480	„
и неисправних	302	„
и в) исправних теретних кола	5269	„
и неисправних	4256	„

Дакле, крајем 1925. г., са Јужним Железницама, је било свега: локомотива свих врста — исправних 1.609 и неисправних — 1071 (у томе више неупотребљивих 52 локомотиве) или од целокупног броја исправних 60% и вагона свих врста — исправних, 37.703 и неисправних 19.004 (у томе неупотребљивих 2.956), или од целокупног броја исправних 66,4%. Осим тога је било још у саобраћају 5.349 комада најмљених теретних кола из иностранства. Овај факат, као и велики број неисправних локомотива и још више неисправних вагона, пока-

зује, да садашња саобраћајна средства више не задовољавају народну привреду; по мишљењу стручњака, ако се не жели, да наша привреда дође у критичан положај, не само ове неисправне локомотиве и вагони морају бити поправљени, него још потребно за земљу набавити: око 200 нових локомотива 800 путничких и 500 службених и поштанских кола и 16.500 теретних кола, рачунајући и позајмљена сада кола.

Наравно, по мери оправке и подизање нових пруга и повећања броја локомотива и вагона, с једне, а сређивања економског стања у земљи и пораста свих грана народне привреде, с друге стране, — *повећала се и превозна делатност железница*, како то показују следећи статистички податци о кретању путника и робе. Тако, док је на пругама *Београдске Дирекције* у 1919. г. превезено у округлим цифрама, око 1.700.000 путника и 650.000 тона робе, дотле у 1922. г. је било превезено 6,700.000 и у 1923. г. 7,300.000 путника и 4,500.000 тона робе; дакле путнички саобраћај повећао се 4,30 пута или за 330%; робни — 6,9 пута или за 590%. У *Загребачкој Дирекцији* број путника у 1919. год. износио је округло 7,400.000, а робе је било превезено 1,300.000 тона, — а у 1922. и 1923. г. ове се цифре пењу на 14,200.000 лица и 4,600.000 и 5,200.000 тона робе; дакле путнички саобраћај се повећао 1,86 пута или за 86%, а робни 4 пута или за 300%. У *Сарајевској Дирекцији* превезено је у 1919. г. 700.000 тона робе, док у 1922. г. и 1923. г. 3,900.000 и 3,950.000 путника, а робе — 1,600.000 и 1,900.000 тона или 2,63 пута више или за 163% него у 1919. г. На жалост за *Суботичку* и *Љубљанску Дирекцију* фале податци за 1919. годину; али за 1922. и 1923. г. имамо следеће количине: у *Суботичкој Дирекцији* превезено је путника: у 1922. г. — 5,800.000 и у 1923. г. — 6,600.000, а робе: у 1922. г. — 2,900.000 тона и у 1923. г. — 3,200.000 тона. У *Љубљанској Дирекцији* превезено је било путника: у 1922. г. — 5,300.000 и у 1923. г. — 6,700,000. а робе: у 1922. г. — 4,100.000 тона, а у 1923. г. — 4,950.000 тона. *За свих њих Дирекција* општи број превезених путника износио је у 1922. години — 36 милиона и 1923. г. — 38,7 милиона или више за 2,7 милијона, т. ј. 7,5%; а број нето-тона робе: у 1922. г. — 15,7 милиона и у 1923. год. — 18,3 милиона, т. ј. више за 2,6 милијона или за 16,5%. Ако узмемо у обзир само податке

за 1922. и 1923. г. о километричном превозу путника и робе, видићемо, да је у 1922 год. било у саобраћају 482.200 возова, а у 1923 г. 556,600, или више за 74.400 возова тј. за 13,3 од овог вишка пада највеће повећање на теретне возове и то 37.500, тј. за 50,4%. Свега је остварено *возних километара* у 1922. г. 28.245.000, а у 1923. г. 33.093.000 или више за 4.848.000, тј. за 14,6%, у томе саобраћај теретних возова се повећао за 54%. — Број *бруто-тонских километара* износио је у 1922. г. 7,684,9 милиона, а у 1923. г. 9413,6 милиона или се повећао за 1,728,7 милиона, тј. за 22,4%. Од ове количине је било остварено: *пунничких километара* у 1922. г. 1,533,9 милиона у 1923. г. 1,662,9 милиона или више за 129 милиона путника — километра, тј. за 8,4%. На 1 путника је пало пропутованих километара: у 1922. г. 42,6, а у 1923. г. 43 километра. *Робе икак приватне и државне* (тј. без реж. робе) превезено је у *нејо-шонским километрима*: у 1922. г. 1.553,8 милиона тоно-километра, а у 1923. г. 2.117,3 милиона или више за 563,5 мил. тј. 36,3%. Интересантно је при томе, да је свака тона пропутовала просечно у 1922. г. 98,7 километра, а у 1923. г. 116 километра или више за 17,5%. Дакле, не само је повећао за годину дана превоз робе у милионима тона: од 15,7 до 18,3 или за 16,5%; но повећала се и дужина пута за ову робу за 17,5%, а у резултату превоз робе у *нејо-шонским километрима* порастао је за 36,3%.

Ако узмемо у обзир *целокупни нејо-шонско-километрајски саобраћај* на свима пругама, т. ј. као превоз робе на теретним возовима (а у томе и робе за потребе самих жељезница) тако и превоз путника, пртљага и експресне робе у путничким и мешовитим возовима, добићемо следеће податке за остварење целокупне *нејо-шонске километре*: у 1922. г. 1.838,6 мил. и у 1923. г. 2.442,4 мил. или више за 608.8 мил. т. ј. за 32,2%.

Ма да ови податци пружају доста доказа, да се превозна делатност жељезница знатно повећава сваке године, ипак не треба изгубити из вида да *искоришћење шоварне снаге шеретних кола* сачињава код нас само око 40—41%, т. ј. 400 килограма робе на 1 тону-бруто терета. Зависи ова појава од тога, што наши вагони још у многим правцима путују празни, јер главни правци кретања теретних возова управљени су граничним

тачкама: Солуну, Сушаку (Ријеци), Ракеку (Трсту), Марибору — за извоз у Аустрију и Немачку и Суботипи—Колебији — за извоз у Мађарску и Чехо-Словачку, т. ј. служе у знатној мери нашој спољној трговини. А наш извоз, према количини робе у тонама, у 2,3 пута премашују увоз. Тако у 1922 г. је било увезено у Краљевину стране робе 1,094.000 тона, а у 1923 г. 980.500 тона, а *извезено из земље*: у 1922 г. 1.769.400 тона, а у 1923 г. 2,854.400 тона; у 1924 овај однос се још повисио у корист извоза: увезено је било у земљу 1,016.400 тона, а извезено 3,735.000 тона.

Финансијско стање наших жељезница јавља се у следећим податцима. *Расходи за грађење нових 767,6 километара* изнели су од јуна 1920 г. па до краја 1925 г. око 911 мил. дин.; од тога је било покривено од 7⁰/₀ инвестиционог зајма 217,5 мил. дин., од Блеровог зајма 165,96 мил., из остатка Босанског фонда за грађење 0,6 мил., осталу суму 526,94 мил. или више од 57,8⁰/₀ свих ових расхода покривени су из редових буџетских извора.

Експлоатациони пак приходи и расходи на жељезницама Београдске, Сарајевске, Загребачке и Суботичке Дирекције, без Љубљанске Дирекције, изнели су следеће суме у разним буџетским периодима: (Види таблицу на стр. 238.)

Како показују ови податци, пруге у државној режији донеле су дефицит, т. ј. показале су вишак експлоатационих расхода над приходима само у два периода, т. ј. до јуна месеца 1920. г. и то у суми свега 114 мил. динара; од јуна пак 1920. па до 31. марта 1925. г. укупни приходи премашили су експлоатационе трошкове за 1,180,3 мил., тако да је општи суфицит, или *чисти приход* са одбитком више реченог дефицита, износио за све буџетске периоде 1,066,3 мил. динара или 16,6⁰/₀ од опште суме прихода за све године; дакле прометни коефицијент сачинио је 83,4⁰/₀. Али треба се сетити, да до половине 1923. г. железнице нису биле још оправљене и због тога нису радиле пуном снагом. Од овога времена — после оправке железница и финансијско њихово стање се много поправило, тако да у буџетском периоду од 1. VII 1923. г. до 31. III 1924. г. прометан коефицијент је спао на 65,3⁰/₀, а у последњем периоду од 1. априла 1924. г. па до 31. марта 1925. г. сачињавао је 69,3⁰/₀.

Буџетски период	Приходи	Расходи	Вишак или — мањак прихода	Број километара у државној режији норм. кол. узан кол.
1) Од 1-IX-1918.) (за Загреб) и од 1-I 1919 (за друге дирекц.) до 31-V-1919 (за 5 месеци)	27.659.881	30.719.304	— 3.059.423	2.560,3
2) Од 1-VI-1919 до 31-V-1920 (за год.)	156.887.066	267.872.323	— 110.985.257	2.560,3
3) Од 1-VI-1920 до 31-V-1921 г. (за годину)	595.008.491	587.183.651	7.824.840	2.560,3
4) Од 1-VI-1921 до 31-XII-1921 (за 7 месеци)	498.567.666	487.551.483	11.016.183	2.5 0,3
5) Од 1-I-1922 до 31-VII-1922 (за 7 месеци)	563.157.234	535.363.277	27.793.957	2.644,9
6) Од 1-VIII-1922 до 30-VI- 1923 (за 11 месеци)	1,240.576.872	1,188.951.909	51.624.963	2.644,9
7) Од 1-VII-1923 до 31-III- 1924 (за 9 месеци)	1,509.695.593	984.704.497	524.991.096	2.649,9
8) Од 1-IV-1924 до 31-III-1925 г. за годину)	1,812.235.662	1,255.168.225	557.067.437	2 745,4
		= 65,3%	= 34,7%	
		= 69,3%	= 30,7%	
За 8 буџетских периода у	6,403.888.465	5.337.514.669	1,066.273.796	—
процентима од прихода		= 83,4%	= 16,6%	—

Истина, поједине мреже, нарочито железнице Сарајевске Дирекције са својим 1,455 км. уског колосека, још и у последњој буџетској завршној години донеле су дефицит, наиме при 259.876.991 дин. прихода имале су 269.825.479 дин. расхода, или више расхода за 9.948 488 дин. Са друге стране, у расходе нису урачунати за ове године ануитети за позајмљене инвестиционе капитале; па и у новом буџетском прорачуну државних железница за 1926./27. г. урачунати су ануитети само за Источне и Јужне Железнице.

Заиста, да би били постигнути овакви финансијски резултати, *жељезничке тарифе* су биле неколико пута ревидиране услед пада вредности динара и изазваог тим повећавања издатака за експлоатацију жељезница. Повећање тарифских ставова отпочето је у пречанским крајевима још пре уједињења: у 1917. г. за 30%, у 1918. г. поново за 50%, од 1. септембра 1918. г. поново за 70%, од априла 1919. г. за 200%, од 16. новембра 1919. г. поново за 100% и 15. августа 1920. г. поново за 100%. При томе овога пута све тарифе изражене су у динарима, и за целу Краљевину примењене су биле тарифе, које су важиле за крајеве преко Саве и Дунава. У поређењу са предратним ове тарифе 1920. г. постале су 10 пута веће. Од 1. јануара 1922. г. је било извршено ново повећање од 10%, од 1. јула исте године поново за 50% и 15. септембра 1922. г. извршено је ново повећање, али већ не линеарно, као раније, а различито за поједине класе од 20% до 100%.

На крају 1. октобра 1925. г. ступиле су у снагу нове *тарифе и уредбе*. Нове тарифе воде већ рачуна о потребама појединих привредних грана, при томе је знатно упрошћена и олакшана и сама употреба тарифа, а многе тарифе још су и снижене. Тако возарина за обични брзовоз, која је била тако висока, да се њом само мали број пошиљака користио, снижена је око 60%. Возарински став за снижени брзовоз одговара пређашњем барем у, сниженом између 20 и 50%, са обзиром на даљину превоза. Ставови класе I. снижени су за неких 40%, а ставови класе II. снижени су око 5%. Снижене су и остале тарифе, осим барема класе B, који је повишен од 10—30%, да би се одржала досадашња сразмера између класе A и C. Такође барем кл. C виши је, просечно, за 10

—20%. Специјална тарифа I. повишена је за 10%. Старе изузетне тарифе укинута су, а место њих уведено је 36 изузетних тарифа и то за само важне сировине и гориво. Једну новину представљају смањене *извозне тарифе* за све главне извозне продукте, којих има 34, а које није садржала стара тарифа.

У поређењу са предратном српском тарифом од 1. јануара 1910. г. у златним парама (= 11 данашњих пара), нова тарифа од 1/X-1925. г. даје такву разлику тарифа *на угаљ* — за 50 кил. превоза је било од 40 пара за 100 килограма, а сада износи: при извозу 19 пара, а у осталом саобраћају 23,6; при даљини од 400 килом. — раније 250 пара, а сада 70 (при извозу 55,5). Тарифа, за превоз *дрва и горива*: за 50 кил. — раније 20, а сада 14,5 (при извозу 9,1), а за 400 километра: 90 пара у 1910. г. и 51 (41) сада. Тарифа за *жито*: раније при 50 килом. 35, сада 54,5 (47) а при 400 килом. раније 210, а сада 245,5 (215). Тарифа за *гвожђе и челик* у шталовима: за 50 кил. раније 50, сада 45,5; а за 400 километра раније 330 пара, а сада 223,6. Дакле, само превоз жита је поскупљао у поређењу са предратним тарифама. У исто време још даље је подигнута пракса са директним међународним саобраћајем и то не само за путнике и партљаг, но и за робу у виду такозваних „савезних снижених тарифа“. Наша држава за сада учествује само као пролазна држава у две такве тарифе: у Аустро-јадранској и Чехословачко-јадранској; има уговор и са Мађарском за концедирање извесних редукција код возаринских ставова. Нарочито је *фаворизиран у новој тарифи саобраћај са нашим главним лукама*: Сплитом, Шибеником; у мањој мери, али ипак — и са Метковићем, Гружом и Зелеником. Новом тарифом укинута је и ломљене рачунања са Јужном жељезницом, као и са вициналним жељезницама, при томе је постигнуто и снижење возних плата: у саобраћају са Јужном жељезницом просечно до 15%, а у саобраћају са вициналним жељезницама за 21%; али ипак у саобраћају са овим жељезницама уведени су још допунски ставови, који износе око 10% возаринског става.

Извршена је унификација и у погледу превоза војних лица и пошиљака.

Пошто ова тарифа функционира тек од октобра месеца

1925. године, још не може бити речи о њеној оцени са финансијског гледишта. Са економског пак и привредног гледишта је од велике важности како унификација и опште олакшање нове тарифе, тако и постављење нарочитог Одбора за њену периодску ревизију, уз учешће трговачке, индустријске и занатлијске коморе и представника пољопривредних интереса.

У закључку треба још једанпут подвући, да садашња жељезничка мрежа наше Краљевине не одговара више њеним стварним потребама у саобраћају. Већ површни преглед наше саобраћајне карте да је одмах видети, колико је још бедна наша држава жељезницама, колико места у земљи остала су без сваке везе, нарочито у оквиру старе и нове Србије и Црне Горе, а такође колико не задовољавају више узане жељезнице у Босни, Херцеговини, Јужној Далмацији и Западној Србији. Нема још и велике Јадранске Жељезнице, која би морала директно везати Београд и Дунав са Јадранским Морем.

Петар Рудченко, професор.

ПРИВРЕДНА ХРОНИКА

Из праксе државног савета по финансијским споровима

(Свршетак)

И. Д. Т. индустријалац из Београда, изјавио је тужбу Државном Савету противу разреза пореза за порески период 1921/22. год., који је разрез одобрен решењем Министра Финансија (Ген. Дир. Непосред. Пореза) од 4. априла 1924. год. Бр. 25794, па је молио да се исти разрез поништи као противан закону. Тужбени наводи су следећи: „За 1921. годину капитал уложен у радњу 200.000 динара, обрт годишњи 900.000, бруто принос 270.000 дин., плата особљу 150.000 дин., трошкови радње 35.000 дин. Чист принос 29.000 динара

У пореском периоду 1919—1920. године ја сам био задужен на моју радњу порезом и свима припадностима са

динара 7572.20, за 1921. годину задужен сам са 87.049 20 дин. И ако сам пријавио исти капитал, прилажем у препису пореске листове из којих се то види.

Из наведеног се види да ме је Порески Одбор Београдског Пореског Одељења задужио 10 пута или 1000%⁰ више него у 1920|21. години и ако од главног парка нисам ни једног чамца приновио. По члану 91. закона о непосредном порезу наређује се; да у случају кад се порески одбор не сложи са пријавником излази на лице места и констатује: у чему је пријава нетачна, и тек онда образлажава своје решење и повишује плаћање пореза од ранијих година. У овом случају порески одбор задужује ме са 1000%⁰ више него за прошлу годину и зато не даје никаквог разлога, и ако тиме доводи моју радњу до пропасти, јер ја за ове три године дугујем у име неправедно распоређеног пореза 230.000 динара, а то је тако огромна сума, да и кад би ми се сва имовина продала неби се толика сума могла наплатити. Законодавац је имао на уму установљавајући непосредне порезе да се наплаћује порез од приноса, а не да се крњи капитал, а оваквим задуживањем иде се директно на упропашћење моје радње“.

Разлози у оптужбеном решењу су следећи: Генерална Дирекција Непосредних Пореза расмотрила је како жалбу, и жалбене наводе, тако и сва акта овог предмета па је нашла, да је разрез пореза противу кога је жалба изјављена на закону основан, јер је извршен правилно и сходно чл. 87. и 91. закона о непосредном порезу.

VI. Одељење Државног савета, разматрајући овај конкретан случај по тужби, поништио је горе поменуто решење Министра Финансија пресудом својом од 16.-XII.-1925. год. Бр. 42683, са ових разлога: „Кад се из акта овог предмета види, да порески одбор, ценећи пријаву тужиоцеву, није донео своју оцену по истој пријави већ је чист принос оценио несразмерно више од онога како је пријављено, — онда је порески одбор погрешно кад за овакву своју оцену није дао никакву мотивацију, те му стога ни оцена неможе опстати у смислу чл. 91 и 96 закона о непосредном порезу, те је према томе погрешно и Министар Финансија, кад је горњу оцену пореског одбора одобрио“.

II. X. E. Банка из Загреба поднела је тужбу Државном Савету противу решења Министра Финансија (Ген. Дир. Непосредних Пореза), од 23.-X.-1924. год. Бр. 5278, којим је одбијена да јој се врати из државне касе 6183 динара, колико је више платила на име порезе на пословни обрт, јер је исту порезу платила и приликом извоза код царинарнице у Јесеницама, па је молила Државни Савет да исто решење поништи као противу законско. Тужбени наводи састоје се у следећем: Не може се једна иста државна дажбина два пута наплатити,

тј. не може нико на један исти порески објекат платити порез два пута. Из акта, прилога, уверења и декларација које је она поднела види се, да је она горњу суму платила и код Пореског Уреда у Загребу и код царинарнице у Јесеницама. Одговарајући на ову тужбу Министар Финансија није изнео никакве нарочите разлоге, него је само напоменуо, да одобрење за повраћај поменуте суме није могло уследити, јер тужилачка банка није доказала, да је роба, на коју је платила 50% порезе на пословни обрт на царинарници, индетична са робом на коју је платила 1% порез на пословни обрт код Градског Пореског Уреда у Загребу.

Државни Савет, решавајући овај управни спор по тужби тужилачке банке, пресудом својом од 16. XII. 1925. год. Бр. 39501, поништио је горње решење Министра Финансија са ових разлога: „кад се из акта овог предмета види да тужилачка банка подноси доказе о томе, да је порез на пословни обрт плаћен и код пореског Уреда у Загребу и код царинарнице у Јесеницама, — то је онда Министар Финансија био дужан да у своме решењу изнесе мотивисане разлоге са којих налази, да се извештаји Пореског Уреда у Загребу и царинарнице у Јесеницама, одн. Царинске декларације не слажу у погледу рока, објекта и наплаћене суме пореза на пословни обрт“.

По нашем мишљењу ова је одлука Држав. Савета потпуно по закону основана. Министар у своме решењу само наводи, да тужилац није доказао идентичност робе, али то не утврђује чињеницама; он просто прелази преко извештаја пореског уреда у Загребу и царинских декларација, што се све у актима неходи, а што је и Министар имао при руци. Међутим из тих извештаја види се јасно, да је у питању иста сума т. ј. 6183 дин., исти предмет извоза као и његова количина. Из тих разлога, Држав. Савет је поништио решење и упутио управну власт, — Министара Финансија, да своја решења тако образложи, да би се на несумњив начин могло извести да су све чињенице цењене, које су од утицаја по правилно и законито решење.

III. Иста банка из Загреба, изјавила је тужбу Државном Савету противу решења Министра Финансија (Ген. Дир. Непосредних Пореза), Бр. 52771 од 23. марта 1925. год., којим је одбијена, да јој се врати из државне касе 24.987.33 динара, коју је суму платила два пута на име порезе на пословни обрт; једанпут код Пореског Уреда у Загребу, а други пут на царинарници, па је молила Државни Савет да се горе поменуто решење поништи као противно закону. Генерална Дирекција Непосредних Пореза, доносећи своје сада оптужбено решење, одбила је тужилачку банку од тражења са ових разлога: „Генерална Дирекција Непосредних Пореза узевши

горњу молбу у претрес установила је, да се из приложених аката ничим не утврђује индетитет између робе у препису књиге продаје, за коју је плаћен порез на пословни обрт садржан у суми од 11.602. и робе у списку декларација за коју је плаћена сума од 24.987. и 38 динара на име порезе на пословни обрт. Обзиром на то као и на чињеницу, да је Државни Савет у досадашњим пресудама по сличним случајевима заузео становиште да нема места повраћају пореза на пословни обрт, који је при извозу плаћен на царинарници, то ова Дирекција одбацује жалбу као неумесну.“

Тужилачка банка изјавила је тужбу Државном Савету и на решење Министра Финансија (Генералне Дирекције Непосредних Пореза) од 23. марта 1925. год. Бр. 1940, којим је одбијена, да јој се врати из државне касе 36.990. динара колико је уплатила на царинарници при извозу робе из земље, на име пореза на пословни обрт, пошто је већ једанпут платила и код пореског уреда. Генерална Дирекција Непосредних Пореза одбацила је жалбу са ових разлога: „Генерална Дирекција Непосредних Пореза узевши горњу молбу у претрес установила је, да се из акта овога предмета не да утврдити, да је молиоц два пута уплатио порез на пословни обрт за исту робу, јер није зато подносио довољне доказе, па према томе, а саобразно становништу које је заузео Државни Савет по оваквим предметима, не дирајући странкама право за поврату овога пореза што су га платиле при извозу на царинарницама.“

Државни Савет решавајући ова два управна спора по изјављеним тужбама, пресудама својим од 16. XII. 1925. год. Бр. 39502. и 39.509, одбацио је тужбе као неумесне са разлога, што тужилачка банка ни у једном ни у другом случају није поднела никакве доказе за своје наводе у тужби.

По овим двема тужбама, Државни Савет је по нашем мишљењу донео законите пресуде. Као управни суд, Државни Савет не ради *ex officio* већ само по тужби, он не контролише рад одн. радњу администрације по званичној дужности, већ над њом врши правну контролу само од случаја до случаја, у колико појединци у конкретним случајевима, не би били њеним радом задовољни; дакле по тужби Управни суд као и редован грађански суд стављају појединци у покрет. Као тужиоци појединци су дужни да за своје наводе увек и доказе подносу, и тај је принцип статуиран чл. 22. зак. о Држав. Савету и управним судовима. Како тужилачка банка није била поднела никакве доказе, то јој је и тужба као таква морала бити одбачена.

IV. Н. Н. жена П. Х. из Нове Шове, поднела је тужбу Државном Савету противу решења Министра Финансија (Генералне Дирекције Непосредних Пореза) од 21. фебруара

1925. год. Бр. 31316. којим је одобрен разрез пореза на пословни промет за 1921, 1922 и 1923. год., извршеном на основи оцене пореског одбора при Обласној Финансијској Дирекцији у Новом Саду, па је молила Државни савет да се ово решење Министра Финансија поништи као противно закону. Тужбени су наводи следећи:

Ја сам цело време редовито водила књигу обављеног промета и по овој и на темељу пријаве, које се у актима налазе плаћала порез на пословни промет четвртгодишње како је у чл. 10. закона и правилника одређено, а да течајем целог тога времена плаћања пореска власт мојим пријавама и књиги вођеној о промету никаква приговора стављала није.

Када је порески одбор предузео разрез за г. 1921, 1922 и 1923. темељем учињених пријава и по предлозима финанс. власти ја сам била позвана да допринесем на увид и преглед књигу вођену о обављеном промету према чл. 11. закона дотично чл. 116. Финанс. закона за 1921-23. и чл. 151. Финанс. закона за 1924-25. годину.

Ову књигу обављеног промета доnio је мој отац са свима подацима темељем којих је упис унашан и ставио на располагање г. референту обласне финанс. дирекције дотично пореског одбора.

Господин извештај погледао је књигу и без икаквог стварног прегледања и испитања по њему, или по којем другом стручњаку, или члановима одбора одбацио моју књигу промета, а да о томе није саставио никаква записника, нити је поднешен извештај одбору, са мишљењем, да ли је књига и поднешени подаци исправно вођена или није, а није потписати порезовник или пуномоћник пред одбор прије или када је књиге поднио, ни позиван на расправу, како је одређено у закону и правилнику.

Прегледом акта и саслушањем самога г. извештајца може се утврдити, да о прегледу књига нема никаква записника или извештаја, да нисам пред одбор ни позивана, и у опште саслушавана, како закон наређује, већ је одбор своју одлуку изрекао а ово и министарство самовољно потврдило и мени наменут неправилно и неоправдано и незаконито у претераној суми промет за г. 1921, 1922 и 1923. а по томе и порез одмерен.

Слободна сам приметити да мељем 90% на ушур, а незнатну количину за промет са 10%, што би све књигама пред одбором доказала да сам саслушана и да је преглед мојих података тачно обављен.

Напомињем, да је млину много већем крај жељезничке станице, који знатно већи промет прави разрезан порез на пословни промет од 600.000 Дин. са 6.000 Дин.— а мени од 2.000.000 Дин. са 20.000 Дин. што ће сватко непристран по-

тврдити да је неоправдано и претерано, а самовољно незнам о којих разлога извршено, шао сам и у жалби на Министарство образложила.

Нападнуто решење Министра Финансија донето је на основи ових разлога: „Генерална Дирекција Непосредних Пореза размотрила је како жалбу и извршени разрез пореза, тако и све акте овога предмета па је нашла, да је разрез пореза противу кога је жалба изјављена на закону основан, јер жалиља није по обавези уредно водила књигу промета, те јој је порески одбор у смислу чл. 10. става 11. закона о порезу на пословни промет сам по своме нахођењу оценио величину учињеног промета“. У одговору на тужбу Генерална Дирекција Непосредних Пореза изјавила је следеће: „Одредбом чл. 15 закона о порезу на пословни промет прописано је, да су решења Генералне Дирекције Непосредних Пореза и Делегације Министарства Финансија, донета по жалбама противу разреза пореза на пословни промет и другим одлукама првостепених пореских власти заснованих на поменутом закону, извршна. Према овоме, решење Дирекције Бр. 31.316. противу кога је тужба поднета, као извршно по поменутом законском пропису не подлежи више ничијем разматрању па ни Државнога Савета, на које је гледиште и Савет остао у својој пресуди Бр. 36741.

Што се тиче навода у тужби, Дирекција остаје и даље при својим наводима у ожалбеном решењу, јер тужиља није уредно и на време подносила све тромесечне пријаве према пропису чл. 10. става 11. закона о порезу на пословни промет, а поред тога, порески одбор приликом прегледа књига промета, није могао узети да су оне тачно вођене чл. 116. Фин. закона за 1922-23. год., те јој је са истих разлога оценио промет на основу прибављених доказа и своме сазнању.“

Решавајући овај управни спор по тужби, Државни Савет је пресудом својом од 9. децембра 1925. год. Бр. 20.755 поништио горе поменуто решење Министра Финансија (Генералне Дирекције Непосредних Пореза) са ових разлога: „Државни Савет је предходно нашао, да је надлежан за разматрање нападнутог решења и поред одредбе чл. 15. закона о порезу на пословни промет, пошто је закон о Државном Савету и Управним Судовима доцнији од напред поменутог закона. А по чл. 15. закона о Државном Савету и Управним Судовима, постављена је општа клаузула правне и судске контроле свих управних аката, па према томе и овога управнога акта, кад већ којим доцнијим специјалним законом није друкчије наређено. Прелазећи на оцену главне ствари Државни Савет је нашао: кад се из акта овог предмета види, да Министар Финансија у разлозима оптужбеног решења само наводи, да тужиља није водила уредно књиге обављеног промета, а не

наводи нити утврђује чињенице у чему се та неуредност састоји, то онда ни оптужбено решење не може опстати, јер се не види са којих разлога Министар Финансија узима, да је у овом конкретном случају поступљено противно чл. 10. закона о порези на пословни промет.

„Зато ће Министар Финансија, приликом доношења новог решења, бити дужан да тачно констатује чињенице из којих се може јасно видети, да ли је тужиља поступила противно чл. 10. поменутог закона или не“.

За овај случај вреди примедба за случај под II. И овде, као што се види, Мин. Финансија у оптужбеном решењу само просто констатује да тужитељка није све урадила што је по закону била дужна урадити, али за те своје наводе не износи никакве чињенице које би их несумњиво поткрепљавале. Тужиља уз тужбу међутим подноси доказе, који се слажу са оним што она у тужби наводи.

V. A. П., свештеник из С. изјавио је тужбу Државном Савету противу решења Министра Финансија (Генералне Дирекције Непосредних Пореза) од 2. септембра 1924. године Бр. 23168 којим је одобрена оцена пореског одбора и разрез на основу исте извршен, на принос од зграда, па је молио Државни Савет да исто решење поништи као противно закону.

Тужбени наводи су следећи: „Генерална Дирекција погрешно је узела за разлог да ја примам мишљење пореског одбора, када сам ја јавним исправама, а то је потврђеним уговорима код полицијске власти, доказао уговорене кирије. Дакле овде се је Дирекција огрешила о чл. 31. закона о непосредном порезу. Овакве случајеве расправио је и Државни Савет одлуком својом од 8. марта 1905. год. Бр. 1960 што је било познато Дирекцији па је требала да се по овој одлуци и управља“.

Министар Финансија, доносећи своје оптужбено решење није у истоме дао никакве разлоге због којих оснажава решење пореског одбора већ је само навео, да је Генерална Дирекција Непосредних Пореза расмотрила како жалбу и жалбене наводе, тако и сва акта који се на овај предмет одnose па је нашла, да је разрез пореза противу кога је жалба изјављена на закону основан, не упуштајући се у нарочиту оцену жалбених навода.

Тужилац П. уз тужбу поднео је Државном Савету и доказе т. ј. уговор потврђен од стране полицијске власти из кога се јасно види, колика је уговорена кирија од зграда и дућана, па је молио Државни Савет да ове доказе има у виду када буде његову ствар решавао. Државни Савет, решавајући овај управни спор по тужби, пресудом својом од 14. децембра 1925. год. Бр 1186/24. поништио је напред поменуто решење Министра Финансија са ових разлога: „Кад ту-

жилац јавном исправом доказује, да је износ закупа од дућана онолики колико је он пријавио то је онда погрешно порески одбор, кад је тужиоцу висину приноса одредио преко износа у пријави, и прешао преко доказа које је овај као достоверне поднео — чл. 34. закона о непосредном порезу, — па је према томе погрешно и Министар Финансија кад је одобрио ову одлуку пореског одбора“.

VI. И. К. Банка из Београда поднела је тужбу Државном Савету противу решења Министра Финансија (Генералне Дирекције Непосредних Пореза) од 23. фебруара 1924. год. Бр. 10467, којим је одобрен разрез пореза за 1921 и 1922. год., па је молила Државни Савет да исто решење поништи као противно закону. Тужбени наводи су следећи: „Решењем Генералне Дирекције Непосредних Пореза од 23. фебруара 1924. год. бр. 10.467-23, оснажен је разрез пореза за 1921-22. годину, који је извршило пореско београдско одељење Индустијско-Комерцијалној Банци на принос од зграда. Против тога решења подносим ову тужбу у име банке као њен пуномоћник, јер ово решење неодговара закону са ових разлога:

У својој пореској пријави банка је засебно изнела своје *приходе од циглане, а засебно од дућана и станова*. Порески одбор је био дужан и по чл. 91. и 96. закона о непосредном порезу, а и по упутству г. Министра Финансија за разрез пореза (стр. 33.) да донесе „*своју мотивисану оцену и то за сваку зграду посебно*“.

Међутим порески одбор, као што се из његове одлуке види, донео је уједно, дакле једну једину оцену за све зграде, а то је противно напред наведеним законским прописима, а ово тим пре, што се станови и фабричне зграде порезују по тач. в чл. 24. закона о непосредном порезу са 3%, а дућани са 4% по тач. б. истог законског прописа.

Сем овога пореско одељење је имало попис зграда извршен по чл. 81. пореског закона, па ипак своју оцену није засновао на овом попису ма да је по закону био дужан то да учини, већ је одлуку донео сасвим произвољно“.

Министар Финансија доносећи оптужбено решење, није изнео никакве разлоге кад је истим решењем оснажио одлуку пореског одбора већ је само навео, да је Генерална Дирекција Непосредних Пореза расмотрила како жалбу и жалбене наводе тако и сва акта који се на предмет односе, па је нашла, да је разрез пореза противу кога је жалба изјављена на закону основан јер је извршен правилно и саобразно чл. 87. и 91. закона о непосредном порезу. Исто тако, Министар Финансија није дао никакве разлоге ни у одговору на тужбу, него је известио Државни Савет да остаје у свему при овоме решењу Бр. 10.467, и моли Државни Савет да поменуто решење

као правилно и на закону основано одобри, а тужбу као неумесну одбаци.

VI. Одељење Државног Савета разматрајући овај управни спор по тужби, пресудом својом од 9. децембра 1925. год. Бр. 42684. поништио је напред поменуто решење Министра Финансија са ових разлога: „Кад се из акта овог предмета види, да порески одбор није по поднетој пријави тужилачке банке ценио засебно чист принос од циглане, а засебно од дућана и станова, — то је онда таква радња одбора противна чл. 91. и 96. закона о непосредном порезу, као и одредбама упуства за разрез порезе, одељку под 2, у коме се говори о порезу на зграде, а који пропис наређује: да при доношењу оцене о приватним зградама, порески одбор је дужан да по поднетим пријавама донесе своју мотивисану одлуку и оцену о кирији испише цифрама и словима на пријави, и то за сваку зграду посебно“.

При крају ове 1925. год. можемо дати у погледу ових финансијских спорова, следеће резиме: ми смо већ имали прилике раније, у току 1924 и ове 1925. год. да изнесемо нека своја гледишта на развој администрације одн. финансијских управних власти. Видели смо тада, да се менталитет финансијских власти поглавито састоји у строгој заштити државних фискалних интереса. Тај менталитет је и даље остао и благодарем њему, може се потпуно с правом закључити, да је повод толиким административним споровима по финансијском законодавству доказ баш тај менталитет. Ако се оставе на страну понеки тежи и деликатнији управни спорови, која су доиста покретани услед тога, што је било спорно како ће се применити какав законски пропис у конкретном случају, јер је давао повода тумачењима услед своје нејасности или супротности са осталим другим финансијским прописима, — сви остали спорови који су се водили пред Државним Саветом, били су последица нарочитог схватања финансијских управних власти, а које је у главном водило томе, да се што боље заштите фискални интереси и што већи приход допре у државну касу.

У овим споровима, а због оваког менталитета, који је веома скрупулозно проведен, и од кога фин. власти нису готово никако одступале, Држав. Савет је морао бити крајње резервисан да не кажемо чак и неповерљив, према решењима финансијске администрације. Овакво стање срањено са стањем пре рата, намеће извесне консиндерације које није на одмет забележити. Познато је, да је наше финансиско стање пре рата било готово нормално. Буџетирање је вршено на редован начин; финансијско државно политичко и привредно благостање предратне Србије ишло је готово напореда. Др-

жавни приходи од пореза, царине, монопола, таксе и трошарине били су малте те не довољни да државне расходе покрију. Исто тако административна и законодавна контрола извршење буџета била је редовна и ефикасна; крај рачунске године био је са малим изузетком, завршен законодавном разрешницом.

Наше финансијско стање после рата, сасвим природно, претрпело је веома крупне поремећаје, и мислимо, да једва треба напоменути да се без тога у опште није ни могло проћи, пошто је тако стање само једна реперкусија општег економског и финансијског поремећаја у Европи. Велики ратни дугови, одлазак злата у Америку, инфлација, нови задаци у државној управи, који су дошли као последица рата (инвалидско питање, питање станова, чиновничко питање, ратна штета и т. д.), све нас је то бацило у назад како у финансијском тако и у економском погледу. Слаба производња, криза капитала, политичке трзавице како унутрашње тако и спољашње, све је то довело наше финансије у један незавидан положај. Дакле, све ове неприлике учинили су, да се и менталитет финансијске администрације измени, а да је због тога постављено начело, трудити се свима средствима да се фискалном интересу да што већи ауторитет, да се што више новаца утера у државну касу како би се буџетирање колико толико довело у ред.

Овако формиран послератни менталитет финансијске администрације учинио је, да фин. власти према појединцима нису поступале тако обазриво као што се то пре рата радило. У циљу задовољења у што ширем обиму државних фиксалних интереса, фин. власти нису много пажње обраћале на права појединаца гледајући код њих само дужности према држави.

Државни Савет, као управни суд са задатком, који му је додељен уставом и законима, да у споровима између управне власти и појединаца, цени законитост управних аката, није могао сасвим природно, повлађивати оваком менталитету финансијске администрације; као суд он је имао само да пази на тачну и правилну примену позитивног права и у тој улози он је и остао. Отуда и највећа тешкоћа по споровима из ресора Министарства финансија, и како по свему досадањем изгледа, неће бити већих промена у овоме смислу ни у идућој години.

Д-р. Д. Д.

Понуда Швајцарске Железничке Банке за подизање нове електричне централе у Београду.

Швајцарска Жељезничка Банка поднела је понуду Београдској Општини да подигне нову електричну централу за снабдевање Београда потребном електричном енергијом под овим условима:

1. Банка се обавезује да ће у Швајцарској образовати друштво које ће дати потребан капитал и које ће изградити и експлоатисати нову централу.

2. Друштво изграђује централу за 12.000 киловата, али тако да се ова у свако доба може појачати и до 18.000 киловата, и то без новог дозиђивања већ само проширењем машинерије. Према самом тексту овај капацитет је максималан, тако да се стварна обавеза Банке креће за капацитет 11.206—12.000 и 16.800—18.000 квата.

3. Садања централа се своди на улогу резерве, која служи само у тренуцима дневног преоптерећења нове централе, односно као допуна нове централе у случајевима када би капацитет ове био искоришћен до максимума. Употреба старе Централне у овом другом случају трајала би само за време док се нова централа не би проширила.

4. Друштво задржава право експлоатације (производње електричне енергије) у новој централни до тренутка амортизације уложеног капитала. За одређење овога рока, у коме се има да амортизује капитал, предложене су ове алтернативе:

а) Друштво експлоатише централу за 15 година, Општина која је дужна да своје потребе покрива само из ове централе до максимума њеног капацитета, плаћа једну сталну утврђену цену без обзира на јачину потрошње. Ова цена износи 2.160.000 швајцарских франака, а плаћа је у динарима према курсу церишке берзе. Ако се централа повећа на 18.000 киловата, ова се сума повећава на 2.790.006 шв. франака. Али, ако општина не успе да од државе издејствује ослобођење од плаћања царина на увезени материјал потребан за ову централу, то се ове суме повећавају на 2.250.000 односно 2.925.000 шв. фр., и то под предпоставком да данашње царине не буду повећане.

За случај да се појави потреба инсталисања трећег дела потребног за производњу од 18.000 киловата, концесија експлоатације се продужава за онолико година колико је протекло од „почетка редовног рада централе, до тренутка када редовно проради и трећа група“.

Ове суме, које се према понуди плаћају у виду основне цене за обавезно купљену количину електричне енергије а стварно служе понуђачу за покриће интереса и амортизације уложеног капитала, повећавају се у случају да се концесионар оптерети порезима на производњу и продају електричне енергије. По допуни ове понуде друштво прима од свих пореза, који се буду плаћали у *Базелу* и *Београду*, на себе 54.000 шв. франака, а остатак пада на општину. Овде је дакле могућност да општина накнађује и порезе који се плаћају по швајцарским законима.

а) По другој алтернативи друштво инвестира потребне суме и књижи их по систиму „отвореног књиговодства“. Овако ивенстирање суме имају се са 12% интереса исплатити од стране општине у 180 месечних рата.

5. У случају да општина захте да трећи део централе буде већи од 6000 вога, то ће средство за то повећане морати дати Општина у колико то буде друштво захтевало.

6. Земљиште за централу даје Општина.

7. Општина купује електричну енергију само из нове централе, а тек у колико је ова не би могла произвести, она своје потребе може допунити само из своје садање централе. Остало је отворено питање како ће се решити случај да треба Општине пређе капацитет ове две централе, а не постигне се споразум за проширење нове централе.

8. Цена коју општина плаћа утврђује се двојако:

а) Општина плаћа једну суму која је стална и која служи друштву за покриће интереса и амортизације како сам навео горе код услова под 3.

б) Други део цене је променљив и служи за накнаду обртног капитала (трошкова експлоатације) и делом као чиста предузимачка добит друштва. За одређивање овог другог дела цене предложене су две алтернативе:

1. Општина плаћа за сваки киловат-час 85 пара, претпостављајући да тона угља од 3500—4000 калорија неће бити ни скупља ни јефтинија од 300 динара на месту истовара. У колико се цена угљу мења на више или ниже, и Општина ће за сваки киловат-час плаћати више или мање од 85 пара. Али ако угаљ има 3000 калорија, а цена му је 150 динара по тони, онда Општина плаћа 55 пара.

2. По другој алтернативи Општина као други део цене плаћа (овде наводим текст понуде) „опште трошкове друштва у *Базелу* и *Београду*, плате особљу, експлоатацију и одржавање и потрошни материјал (гориво, мазиво, крпе и т. д.) одржавање инсталације, обнову инсталације, која ће се урачунати са по 3% годишње од вредности инсталације, порезе и разне дажбине и интересе на обртни капитал. Награда Банци за експлоатацију састојаће се, ма колики да је број ин-

сталисаних група у особеном додатку од 2 десета швајц. сантима по киловат-часу продатих Општини до 30.000.000 киловат часова годишње. Преко 30 до 45.000.000 овај додатак износи 1.25 десетина шв. сантима по киловат-часу. Од 45—60.000.000 додатак износи 1.50 десетина сантима по киловат часу. Од 65 до 75 000.000 додатак износи 1.25 десетина шв. сантима по киловат часу. На куповину преко 75.000.000 часова додатак износи саму једну десетину шв. сантима по киловат часу.

9. Општина мора подесити разводну мрежу према новом стању. Банка јој за то нуди зајам од 4.500.000 шв. фр. са 10% интереса. Зајам се даје у материјалу који се, као и сав материјал за централу, набавља искључиво у Швајцарској. Куће, које у погледу набавака материјала долазе у обзир, побројане су поименично. Зајам се мора вратити у року од пет година.

10. Општина продаје струју и приходи од те продаје служе у првом реду за покриће обавеза Општине према Банци, за покриће неопходних трошкова за предвиђену експлоатацију садање општинске централе и целе разводне мреже. Своје плаћање општина врши преко једне београдске банке, а поверилац има право контроле како општина употребљава своје приходе. Ова банка, којој се предају сви приходи од електричне струје, исплаћује и трошкове експлоатације садање централе и разводне мреже. Остатак, у колико га буде било, предаје општини на слободно располагање.

11. Особље техничко и управно, узима се између швајцарских поданика, уколико друштво нађе да јој је то потребно.

Ово су најважнији моменти из понуде.

Прво питање, које се у погледу ове понуде намеће, јесте: какве су то незгоде и невоље које нагоне општину да испушта из своје раније експлоатације електричне централе и да је даје у концесију? — Ово питање је у толико теже што је експлоатација централе релативно, према другим предузећима, лака и врло приносна. Од када је Општина преузела централу од Белгијанаца, приходи су од ње стално расли, тако да је буџетом за 1925. годину предвиђен чист принос на 18,000.000 динара.

На ово питање дају се обично два одговора, оба јако карактеристична за време у коме живимо.

Према општем тврђењу данашња је централа недовољна да подмири потребе престонице, и због тога се мора при-

ступити подизању нове централе. Општина нема довољно средстава из својих редовних финансијских извора, она би у том циљу морала потражити ванредан приход, а то је зајам. Међутим изгледи за повољан зајам нису никакви. И због свега овога оваква понуда, као што је ове банке, права је благодет за Београд.

По моме мишљењу у једном делу оваквог схватања има прилично софизма. Приход општински од њена два спојена предузећа — електричне централе и трамваја — расте стално из године у годину: 1924 године чист принос од њих достигао је завидну цифру од 18.000 000 динара, а по буџету за 1925. годину предвиђен је у износу преко 25 000.000 дин. Ако би се сада Општина одрекла да за једно време од само 3—4 године проширује потрошњу електричне енергије и трамвајски саобраћај, она би из овог чистог приноса добила и нову централу од 12.000 киловата и могла учинити најпотребнију обнову у старој централли. Питање би било решено у главном скоро за исто време као и по горњој понуди само са том разликом, што би отпало давање концесије странцима под врло тешким условима. Резултати и за општинске финансије и за њену комуналну политику били би несравњено бољи. Не треба заборавити да и ова понуда предвиђа за изградњу нове централе, и то са свима резервама у корист концесионара, једно време од 2¹/₂ године.

Ово тврђење, да је Општина у могућности да за помешито време сагради централу, изнео сам на основу званичних општинских података, као и на основу оних који се налазе у горњој понуди, у којој се предвиђа да је за изградњу нове централе потребан капитал од 8—9,000.000 швајцарских франка (90—100,000.000 динара).

Други разлог за концесионирање лежи у општем тврђењу да су политичка тела (држава, општина и др.) у опште неспособне за добру експлоатацију оваквих предузећа и да је ту приватна иницијатива несравњено боља. Ма колико да има у овом тврђењу много тачности, њему се морају ставити на супрот врло важна ограничења и примедбе.

Приватна иницијатива (нарочито она у виду акционарских друштва) има јача преимућства над политичким телима само у случајевима када су у питању предузећа чија је експлоатација под јаким утицајем променљивих конјунктура на тржишту. Код експлоатације ове централе то није случај. Она спада у она предузећа где је тај утицај релативно мали и чија је експлоатација од оних упрошћенијих, те су у њима преимућства приватне над јавном иницијативом врло мала. Предпоставка је при томе, да је управа у рукама савесних и

способних људи — ова способност не мора бити јача од просечне.

С друге стране, код ове централе, преимућства јавне над приватном иницијативом леже у томе што је она увек у јако монополисаном положају и што је она у суштини један од најважнијих момената комуналне политике модерних вароши. У приватним рукама ова предузећа не дају довољно гаранције за повољно решавање комуналних питања; а односи између концесионера и општине су увек сложени и тешки за решавање — сукоби су неминовни и по правилу свршавају се на штету општине и потрошача. А да би контрола над радом концесионера била успешна, треба да је општа организација општинске управе најмање на истом ступњу развића као и за експлоатацију у сопственој режији.

Поред ових начелних незгода, незгода код концесионирања оваквих предузећа, ова понуда и као конкретан случај није повољна, њени су услови врло тешки.

Пре свега постоји питање гаранције коју банка нуди у погледу озбиљности понуде и њеног остварења. У техничком погледу информације су повољне — по свему судећи банка и њени представници имају стечено и опробано искуство у оваквим предузећима. Друкчије стоји ствар у погледу финансирања овог предузећа: банка има основни капитал од 12.215.000 швајц. франака, а нуди да неликвидно пласира само у ово предузеће близу 14.000.000 швајц. франака. Овакав однос ових цифара не даје велико јемство да је понуда много озбиљна — сем с погледом на једну могућност. Банка има тек да оснује једно друштво које ће бити концесионар — она ће у томе успети ако осигура изузетно повољну концесију. И знајући за мане и тешко стање како нашег тржишта тако и наше престоничке комуналне политике, она је поднела услове који би били врло примамљиви за њене будуће сараднике у овом предузећу, али врло тешки за општину и њено грађанство.

Прво. На први поглед изгледа да је повољна цена коју би Општина имала да плаћа концесионару за киловат-час. Ова цена према подацима изнетим у понуди кретала би се, с погледом на садање цене угља, између 1,55 и 1,85 дин., тј. за скоро 50 пара мање но што данас стаје општину киловат-час. Међутим, стварно би Општину киловат-час далеко више стајао, но што је понудом предвиђено, и то са ових разлога:

1. Општина мора садању своју централу одржавати у потпуно исправном стању, али ће је искоришћавати само као резерву, у колико то буде изискивао капацитет нове централе с једне и потреба за електричном енергијом с друге стране.

Оваквим сужавањем рада старе централе, повећавају се не-сразмерно релативни трошкови по киловат-часу, произведеном у њој као резерва и допуна нове централе.

2. У расходе садање централе уношене су суме за интересе и амортизацију дуга, како оног Белгијанцима тако и оног учињеног ради проширења њеног рада у времену после одузимања концесије. Ова сума износила је у 1925 години 7,500.000 динара. Ова се сума мора урачунати у цену коштања енергије из нове централе.

3. Општина се обавезује да купује од друштва минимум од 24.000.000 киловат-часова. Ако она од првог тренутка не би успела да употреби целу енергију, то пада на њен терет разлика између купљене и употребљене енергије. Овај ризик који друштво пребацује на Општину је врло велики: а) употреба ове енергије не зависи само од производње већ и од тражње потрошача; б) и када би тражња потрошача била велика у висини ове куповине, садања мрежа мора се преградити да би могла примити сву ову енергију, а за то је потребно и времена и новаца. Новац даје у ограниченом износу Банака. Питање настаје да ли је та сума довољна — приликом дискусије овог питања, и страна која је доказивала довољност, није показала богзна какве вероватне доказе. А и ако би се доказала довољност, у горњу цену треба урачунати и интерес и амортизацију овог дуга, као и повећане трошкове око одржавања преуређене мреже. Све то није узето у обзир приликом калкулације у понуди.

4. Не треба у овој калкулацији предвидети ни повећане трошкове око администрације у односима између општине и концесионара.

Моменти овде изнети утичу на повећање коштања сваког киловат-часа који би општина купила из нове централе, тако би стварно коштање било знатно веће од предвиђене цене у износу од 1.55—1.85 по киловат-часу.

Друго. Све набавке, које се врше на рачун Општине морају се извршити у Швајцарској. За многе предмете долазе у обзир врло често само по две куће. Пре свега настаје питање да ли је Општина у законској могућности да врши све ове набавке без лицитације. Па и када би било, овакво ограничење броја лифераната значи потпуну њихову моћ да Општини намећу цену и услове како буде њима воља. Тако и овај моменат може утицати на висину коштања сваког киловата.

Треће. Спорови, и иначе условљени системом концесије, врло су вероватно повећани услед многих празнина у овој понуди. Тако је на пр. непотпуно изложено питање полагања

интереса. Много теже је питање у случају да Општина захте да се изврши и трећи део инсталације, или још горе ако само друштво нађе да је то потребно.

Четврто. Општина се лишава да припреми од домаћих људи потребан технички и управни персонал, који ће јој бити потребан у све већем броју са рашћењем вароши. Овде се искључују домаће стручне снаге, у корист странаца.

Завршујући овај рад, да учиним још две напомене.

Прва. Не видим корист, ни по општинске финансије ни по комуналну политику, у одрицању од једног чистог и оствареног приноса у замену за нешто недовољно одређено и ризично. Јер, уз понуду је истина Општини поднет и један преглед користи које Општина може у финансијском погледу очекивати од новог стања, али тај је преглед заснован са оним истим празнинама, као и горе изнета калкулација коштања по киловат-часу.

Друга. Банка је учинила ову понуду заснивајући своју калкулацију на основу интереса у висини 12⁰/₀, и то за време од 15 па евентуално и 30 година од данас. Ма како да је рђаво данашње стање на нашем новчаном тржишту, рђав би знак по будућност био када би политичка тела у своме раду испољавала гледиште да ће тешко стање нашег новчаног тржишта трајати још 15 година. Овакво држање би у толико теже деловало, што се дисконтна стопа данас на великим новчаним тржиштима креће око 4⁰/₀, а што и наше новчано тржиште показује тенденцију спуштања те стопе.

Dr. Д. П.

Стање Народне Банке.

У недељу 7 марта о. г. био је шести редовни збор акционара Народне Банке. За овај збор владало је велико интересовање акционара (514 са 41.659 комада акција), али је при крају збора — услед многобројних и дугих говора — то интересовање ослабило. Тако је при гласању учествовао много мањи број, но што је био у почетку.

Најглавнија тема овогодишњег збора није била кредитна политика, и ако она највише интересује привредне кругове.

Изузетак чини г. Ђурчин, генер. секретар Централне Инду-стријских Корпорација, који је прочитао свој реферат о потреби кредитирања индустрије.

Највише се расправљало о девизној политици, у колико се ова спроводи преко Народне Банке. Повод за то дао је сам извештај банчиног управног одбора, у коме се опширније него до сада говори о овом питању. По мишљењу управе, девизна је политика потпуно успела. Фонд за интервенцију државе на девизном тржишту представља вредност од 828 милиона динара или 75,6 милиона швајцарских франака. Девизе су куповане банчиним средствима из новчаница које нису улазиле у банчин контингент за њене послове. Тиме је повећан оптицај, али Народна Банка сматра да то не утиче на пад вредности динара и да се не може сматрати као штетна инфлација динара. Категорички се демантује распрострањено мишљење, да се девизе купују некаквим резервним новчаницама

Досадашња пракса у погледу стварања стока девиза санкционисана је законом о буџетским дванаестинама за децембар 1925 и јануар—март 1926. Збору је предложено да и он акцептира законодавно тумачење члана 20 Закона о Народној Банци, по коме новчанице издате за куповину меница и чекова на стране пијаце (чл. 11 тач. 1 закона) не улазе у редован контингент, ако банка тај посао врши за рачун државни.

Збор је био стављен у дилему, или да усвоји ово тумачење, или да Народна Банка прекине сваки даљи рад на регулацији и стабилизовању вредности динара и да досадашњи сток девиза распрода и на тај начин пусти динар својој судбини. Преовладало је оно прво, у толико пре, што су већ и влада и Народна Скупштина предлог озаконили. Ред је био, да се претходно тражи одобрење акционара, па онда да се донесе закон.

*

Стање Народне Банке за последњи месец дана није се много изменило. У фебруару се повећало метално покриће, а смањило се сток стране валуте. Међутим, почетком марта било је већих промена у том погледу: сток девиза смањило се за читавих девет милиона.

Зајмови на менице повећали су се за 22,5 милиона. Државни дуг без промене. Циркулација новчаница смањила се за 65,5 милиона. Јако је опала готовина (потраживања) по жиро рачунима.

У појединостима стање је било овако:

АКТИВА

1926.
31-I—28-II + или —

За месец
дана

АКТИВА			
МЕТАЛНА ПОДЛОГА:			
у кованом злату	76,6	77,4	+ 0,8
у кованом сребру	17,4	17,5	+ 0,1
у страниј монети.	2,5	0,9	— 1,6
у депоима на страни у разним валутама	350,6	351,8	+ 1,2
Укупно	447,1	447,6	+ 0,5
ЗАЈМОВИ:			
на менице	1,147,3	1.169,8	+ 22,5
на хартије од вредности	162,6	160,2	— 2,4
Укупно	1.309,9	1.330,0	+ 20,1
ДРЖАВНИ ДУГ:			
рачун за откуп крунских новчаница	1.152,9	1.152,9	—
рачун приврем. и сталне размене	348,0	348,7	— 0,7
по зајму на бонове обрт. капитала	966,3	966,3	—
по зајму на бонове по ванр. кредитима	2.000,0	2.000,—	--
Укупно	4.467,2	4.467,9	+ 0,7

ПАСИВА

ПАСИВА			
Главница Дин. 50,000.000 у кованом злату			
од ове уплаћено	28,4	28,5	+ 0,1
Резервни фонд	7,3	7,4	+ 0,1
Новчанице у течају	5.783,3	5.717,8	— 65,5
РАЗНЕ ОБАВЕЗЕ:			
по жиро рачунима	368,2	248,9	— 119,3
по разним рачунима	199,3	260,7	+ 16,4

Власник за Друштво, Председник
Милић Радовановић
Јованова, 77

Одговорни уредник
Никола Станаревић
Цар Урошева ул. 17

Рачун изравнања

на дан 31. децембра 1925. год.

АКТИВА			
Благајна — готовина у каси			1.720 65
Жиро рачуни			
код Београдске Трговачке Банке	50350	—	
код Поштанске Штедионице	9313	50	59.663 40
Намештај	11140	80	
20% отпис за 1925. год.	2228	15	8.912 65
Комплет			500 —
			70.796 70
ПАСИВА			
Главница			62.296 70
Привремени рачуни			8.500 —
			70.796 70

Рачун губитка и добитка

на дан 31. децембра 1925. год.

Расходи			
Хонорари — уреднику и сарадницима			83.269 —
Штампање часописа			78.566 —
Хартија за штампање			31.303 —
Плате додатци и хонор. сталног особља			32.850 —
Трошкови експедиције и поштарина			2.276 70
Провизија еквизитора			1.640 —
Канцел. материјал и др. трошкови			3.329 62
Отпис намештаја			2.228 15
Вишак прихода			62.296 70
			297.759 17
Приходи			
Приход — Главница — из 1924. год.			106.296 41
Претплата у 1925 год.			115.833 50
Библиотека Економиста			
наплаћено	47512	50	
исплаћено за штампу и др.	14020	—	33 492 50
Улози редовних чланова у 1925.			11.500 —
Улози чланова утемељача у 1925.			5.000 —
Огласи			16.951 50
Камата по текућим рачунима			4.719 26
Комисиона продаја			3.966 —
			297.759 17

За Књиговодство Београд 28 фебруара 1926

Ст. Радовић.

Благајник

Ник. Станаревић.

У п р а в а.

НАШИМ ПРЕТПЛАТНИЦИМА.

Уз данашњу свеску „ЕКОНОМИСТА“ шаљемо свима претплатницима чековну уплатницу и молимо их да нам пошљу дужну претплату.

Пошиљка новца преко Поштанске Штедионице бесплатна је. Претплата за „ЕКОНОМИСТ“ годишње Дин. 200.— полугодишње Дин. 100.— Редовни чланови плаћају годишње Дин. 100.— полугодишње Дин. 50.—

Набавка мрког картона.

Управе Државних Монопола одржаће на дан 16. априла 1926. г. у канцеларији Управника Државних Монопола у 11 часова прву оферталну лицитацију за набавку 450.000 кгр. мрког картона.

Услови, мустре, као и сва остала обавештења могу се добити у канцеларији Економног Одељења — Одсек за Куповину — сваког радног дана од 8—12 часова.

Из канцеларије Управе Државних Монопола Е. М. Бр. 5135 од 9. марта 1926. г. у Београду.

Književni Oglas.

Tekom ove godine izlazi po zvaničnim podacima III. svezak *Almanaha Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca* za godinu 1926/27. slijedećim sadržajem:

7. *dio*. Državno ustrojstvo Kraljevine S. H. S. sa popisom svih državnih ureda i pregledom pojedinih grana kulturnog života naroda S. H. S., pregledom Društva Naroda i života jugoslavena u inostranstvu.

8. *Dio*. Prvi pregled Kraljevine S. H. S. po oblastima, srezovima, općinama i gradovima sa popisom naših većih privrednih poduzeća.

9. *Dio*. Eksport -- Import S. H. S. sa pregledom naše spoljne trgovine, kratkim podacima o pojedinim stranim zemljama te popisom naših većih izvoznika i uvoznika.

Cijena u pretplati Din. 200.—

Adresa Glavnog Uredništva: Zagreb, Marovska 30.

Po zamolbi Gl. Uredništva Almanaha S. H. S. obraćamo pažnju svih institucija, društava te naših većih privrednih poduzeća, koja još nisu poslala svojih podataka za Almanah, da to u vlastitom interesu, a i u interesu pravilne informacije širih krugova našeg stanovništva čim prije obave.

ПОШТАНСКА ШТЕДИОНИЦА КРАЉЕВИНЕ СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА

ПОШТАНСКО—ЧЕКОВНИ ПРОМЕТ У ЈАНУАРУ 1926. ГОД.

А. КРЕТАЊЕ ЧЕКОВНИХ РАЧУНА:

Стање 31-I-26.

у Београду	1.666, ново отворен	52, салдираних	5, стање 28-II-1926.	1.713
„ Сарајеву	2.619, „ „	18, „	15, „	2.622
„ Љубљани	4.226, „ „	34, „	20, „	4.240
„ Загребу	4.036, „ „	46, „	18, „	4.064
Укупно	12 547, „ „	160, „	58, „	12.639

Б. СТАЊЕ УЛОГА:

	на дан 31-XII-1925. год.	на дан 31-I-1926. г.	на дан 28/II-1926. г.
у Београду	Дин. 64,420.345.51.	Дин. 60,867.077.64.	Дин. 50,755.601.46
„ Сарајеву	„ 90,596.180.49.	„ 81,062.278.97.	„ 68,976.627.75
„ Љубљани	„ 90,188.008.49.	„ 65,477.488.26.	„ 68,324.072.07
„ Загребу	„ 102,991.487.28.	„ 91,896.973.49	„ 86,873.509.12
Укупно	Дин. 348,190.021.77.	Дин. 299,303.818.36.	Дин. 274,929.810.40

В. УКУПНИ ПРОМЕТ:

број УПЛАТА	412.497.	укупан износ	Дин. 1.414.873.463.08.
„ ИСПЛАТА	156.323.	„ „	„ 1.439,247.471.04.
СВЕГА	568.820.	„ „	„ 2.854,120 934.12.
Од тога без готовине	61.362.	„ „	„ 1.268;121.025.93.
т. ј.	10,79%		44,43%

Објава

Управа Државних Монопола набавиће путем прве оферталне лицитације, која ће се одржати на дан 27. априла 1926. г. у 11 часова пре подне у канцеларији Управника Државних Монопола 4.730 м³ разних дасака и 680 м³ летава од меког дрвета за 5 фабрика дувана.

Услови, као и сва ближа обавештења, могу се добити у канцеларији Економног Одељења — Одсек за Куповину — сваког радног дана од 8—12 часова.

Из канцеларије Управе Државних Монопола ДМБр. 6884 од 19. марта 1926. г. у Београду.

Набавка цигар-папира

Управа Државних Монопола набавиће путем оферталне лицитације, која ће се одржати на дан 13. априла 1926. г.:

41.600 бобине цигар-папира за израду луксузних цигарета, за потребу фабрика дувана.

Услови, као и сва ближа обавештења могу се добити у канцеларији Економног Одељења — Одсек за куповину — сваког радног дана од 8—12 часова.

Из канцеларије Управе Државних Монопола ЕМБр. 5426 од 5. марта 1926. г. у Београду.

Набавка бобина

Управа Државних Монопола набавиће путем оферталне лицитације, која ће се одржати на дан 12. априла 1926. г.:

97.350 бобина цигар-папира за израду обичних цигарета, за потребу свих фабрика Дувана.

Услови, као и све ближа обавештења могу се добити у канцеларији Економног одељења — Одсек за куповину — сваког радног дана од 8—12 часова.

Из канцеларије Управе Државних Монопола ЕМБр. 5426 од 5. марта, 1926. г. у Београду.

Набавка платна

Управа Државних Монопола набавиће путем оферталне лицитације која ће се одржати на дан 8. априла ове године у 11 часова у канцеларији Управника Државних Монопола 75.000 мет. платна од кудеље од 80 см. ширине, за повез дувана.

Услови, као и сва друга обавештења могу се добити у канцеларији Економног Одељења ове Управе сваког радног дана од 8—12 часова.

Из канцеларије Управе Државних Монопола ЕМБр. 4506 од 23. фебруара 1926. год. у Београду.

НАРОДНА БАНКА

КРАЉЕВИНЕ СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА

На основи одлуке Шестог Редовног Збора акционара Народне Банке, исплаћиваће дивиденду за прошлу 1925 год. по старим и новим, пуно-уплаћеним акцијама до 31. децембра 1924. год.;

Динара 400.— (четири стотине)

по комаду, а по акцијама које нису потпуно уплаћене до горе наведеног рока, у сразмери према броју положених уплата и времену у коме су оне извршене.

Исплата дивиденде вршиће се на свима благајнама банчиним: у Централи и филијалима, почев од

10. марта 1926. године.

Пошто су купонски листови на сталним акцијама исцрпени, а нови се још неће издавати, то се ради наплате дивиденде имају подносити саме акције, као и сталне признанице које важе као привремене акције Народне Банке, а исплата дивиденде обележаваће се штамбиљем.

Бр. 28 111
8. марта 1926. године
Београд.

УПРАВА
НАРОДНЕ БАНКЕ.

НАРОДНА БАНКА

КРАЉЕВИНЕ СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА

Позивају се уписници нових акција Народне Банке да на основи Закона и Статута банчаних (чл. 7. Закона, чл. XVI а његових прелазних наређења и чл. 7. Статута), најдаље до 30. априла 1926. положи последњу V уплату у 576.— динара по акцији.

При полагању ове V уплате има се поднети стална признаница о положеној I, II, III и IV уплати.

Уплату ће примати: у Београду банчино Заложно Одељење, а у унутрашњости банчини филијали: у Бањој Луци, Битољу, Вараждину, Вел. Бечкерек, Вршцу, Загребу, Љубљани, Марибору, Мостару, Нишу, Новом Саду, Осиеку, Панчеву, Сарајеву, Скопљу, Сплиту, Суботици, Цетињу и Шапцу.

Скреће се пажња на чл. 8. Статута банчаних који гласи:

„Сваки уписник-акционар дужан је да положи уплату тачно на рокове које означи Управа.

„Ко не положи уплату у одређеном року, дужан ће бити да на задоцњену уплату плати 8% интереса од дана када је требало извршити уплату па до дана извршења уплате.

„Ако уписник-акционар, и поред обновљеног позива у „Службеним Новинама“, не положи уплату ни кроз два месеца од дана поновљеног позива, онда он без икаквога даљег суђења губи право на све суме које је Банци на своју акцију већ уплатио.

„Управа ће банчина ту акцију прогласити да не важи, на њено место издати и продати другу, а оне већ уплаћене суме узеће као ванредни приход у Резервни Фонд“.

Бр. 139-385
29. децембра 1925 године
Београд.

УПРАВА
НАРОДНЕ БАНКЕ

HRVATSKO-SLAVONSKA ZEMALJSKA HIPOTEKARNA BANKA

ZRINJSKI TRG 7. — ZAGREB — ZRINJSKI TRG 7.

Podružnica: Osijek, Ugao Trg
Kralja Petra broj 8 i Štrosmaje-
rove ulice broj 1.

Osnovana god. 1892. — Uplaćena
dionička glavica Din. 60,000.000.
Pričuve Din. 23,000.000.

BANKOVNI ODIO.

Inostrani Odio koji pru-
ža osobite polakšice našim iselje-
nicima u Sjevernoj i Južnoj Ame-
rici, kao i u svim drugim preko-
morskim krajevima.

Devizni Odio kupuje i
prodaje uz najpovoljnije uvjete de-
vize i valute, te izvršuje do-
znaku istih u sve države najbrže.

OVLAŠTENI HIPOTEKARNI ODIO

Podijeljuje hipotekarne i amortizacione zajmove na
nekretnine. — Izdaje $4\frac{1}{2}\%$ založnice koje
uživaju pupilarnu sigurnost i jamčevnu sposobnost.

UKAMAĆUJE ULOŠKE NAJPOVOLJNIJE.

1—12

ФИЛИЈАЛ ПРАШКЕ КРЕДИТНЕ БАНКЕ У БЕОГРАДУ

У сопственој згради на углу Краља Милана и Сремске ул.
ЦЕНТРАЛА У ПРАГУ

Акц. капитал Кч 100,000.000   Рез. Фондови Кч 67,000.000

ФИЛИЈАЛЕ У ЧЕХОСЛОВАЧКОЈ РЕПУБЛИЦИ: БРАТИСЛАВА,
БРНО, ЧЕШКЕ БУЋЕЈОВИЦЕ, КОЛИН, КОШИЦЕ, КРАЛУПИ
Н/ВЛТ., ЛИТОМЈЕРИЦЕ, МОСТ, НАХОД, ОЛОММОУЦ, МОР.
ОСТРАВА, ПИСЕК, ПЛЗЕЊ, РАКОВЊИК, РОУДНИЦЕ Н/Л.,
ЧЕШКА ТРЕБОВА, УХЕРСКЕ ХРАДИШТЕ, УСТИ Н/Л., ХРУ-
БИМ. — У БУГАРСКОЈ: СОФИЈА. — ОБАВЉА СВЕ БАН-
КАРСКЕ ПОСЛОВЕ; ВРШИ ДОЗНАКЕ НА СВА МЕСТА У
КРАЉЕВИНИ С. Х. С., ЧЕХОСЛОВАЧКОЈ РЕПУБЛИЦИ И ИНО-
СТРАНСТВУ. **Даје под закуп сефовe у челич. трезору.**

УВОЗНО ОДЕЛЕЊЕ

ИЗВОЗНО ОДЕЛЕЊЕ

ТЕЛЕФОНИ БР.: 1980, 81, 82 и 83.

Рачун код Поштанског Чековног Завода у Београду бр. 51005
у Загребу 39.081.